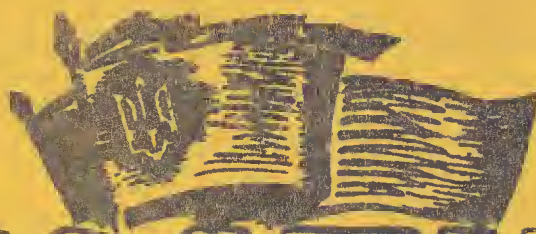

САМОСТІЙНА УКРАЇНА

INDEPENDENT UKRAINE

ОРГАН О. Д. В. У.

1856 - 1956

Рік IX ГРУДЕНЬ, 1956 Ч. 12 (96)

Видає; Центральна Управа Організації Державного Відродження України.

Редагує Редакційна Колеґія.

Адреса Редакції і Адміністрації:

INDEPENDENT UKRAINE
Cooper Station P. O. Box 4
New York 3, N. Y.

Редакція застерігає собі право скорочувати рукописи. Рукописи на бажання авторів повертаються.

Передруки з «Самостійної України» дозволені тільки за поданням джерела.

Редакція застерігає собі авторське право друкованих в журналі статтей.

Редакція містить теж дискусійні матеріяли, що є висловом думки автора, а не Редакції.

Статті підписані повним іменем авторів є їх особистими думками і вони не конче мусять висловлювати думки Редакції.

Ціна одного примірника в ЗДА і Канаді — 30 центів. В Англії і Австралії — 2 шілінґи. В інших державах рівновартість 30 центів в перечисленні на валюту даної держави по обов'язуючому курсі.

Передплата «Самостійної України» виносить річно:

в ЗДА і Канаді — дол. 3,
в Англії і Австралії — 24 шил.,
в інших державах рівновартість дол. 3 в перечисленні на валюту даної держави.

Independent Ukraine

Published monthly by the Organization for the Rebirth of Ukraine

Cooper Station P. O. Box 4
New York 3, N. Y.

Edited by the Editorial Board

Subscription in the United States and Canada $3.00 per year.

ЗМІСТ:

УКРАЇНСЬКА КНИГАРНЯ
в новому приміщенні
має на складі всі найновіші твори, що з'являються на українському книжковому ринку
белетристика
научні твори
музичні твори
видання для дітей і молоді
вишивки, різьби, картини
шкільні прибори, часописи, папір
КУПУЙТЕ ВСЕ В УКРАЇНСЬКІЙ КНИГАРНІ
2216 W. CHICAGO AVE.

ЄДИНА УКРАЇНСЬКА ДРУКАРНЯ В ШІКАҐО
при
2000 W. SUPERIOR ST., Chicago 22., Illinois
Tel.: TAylor 9-2976
виносажена новими машинами й кваліфікованими людьми, виконує дешево й солідно всі друкарські праці:
журнали й книжки
весільні запрошення і повідомлення
афіші й летючки
запрошення і **візитівки**
свідоцтва й квитки вступу
програмки, фірмові коверти і листи
ЗАХОДЬТЕ чи ПИШІТЬ!

САМОСТІЙНА УКРАЇНА

Рік IX ГРУДЕНЬ, 1956 Ч. 12 (96)

РОСІЯ

I.

Багно гнилеє між країн Європи,
Покрите цвіллю, зеленню густою,
Розсаднице недумства і застою,
Росіє! Де лиш ти поставиш стопи,

Повзе облуда, здирство, плач народу,
Цвіте бездушність, наче плісень муру.
Ти тиснеш і кричиш: «Даю свободу!»
Дреш шкуру й мовиш: «Двигаю культуру!»

Ти не січеш, не б'єш, в Сибір не шлеш,
Лиш мов упир із серця соки ссеш,
Багно твоє лиш серце й душу душить

Лиш гадь і слизь росте й міцніє в тобі,
Свобідний дух або тікати мусить,
Або живцем вмірає в твоїм гробі.

II.

Тюрмо народів, обручем сталевим
Ти обціпила їх живі сустави
Й держиш — не для пожитку, не для слави,
А лиш для жиру клевротам мерзенним.

Отак і ти попутала народи,
Через ногу: здаєш — три ноги вільні,
А йти вони ні бігти не зусильні
Та ржати, гризуться спільники неволі.

Отак і ти попутали народи,
Всім давши зверхні вигляди свободи,
Щоб одні одних гризли і душили.

І хоч всі дружню друться з твого круга,
Та в різні боки шарпають друг друга,
Цей колот — джерело твоєї сили.

І. Франко

М. Куренівець

ВИСТУПИ І. ФРАНКА ЗА РЕВОЛЮЦІЇ 1905-1907 РР.*

I.

Московсько-японська війна 1904-1905 років скінчилася великою поразкою для московської імперії. На суші й на морі японці розбили москалів. Наслідком цього военного розгрому з боку маленької — порівняльно — Японії, почали хитатися глиняні ноги московської потвори.

В місяці вересні 1905 року знаний харківський адвокат, український самостійник Микола Міхновський, видав у Львові перше число журналу «Самостійна Україна», в якому була широко накреслена програма українського самостійницького руху, що його завданням було створення соборної, незалежної української держави від Тиси до Кавказу. Міхновський стояв на чолі Української Народної Партії, що ставила собі за ціль створення Самостійної України.

На превеликий жаль інші тогочасні українські партії, в першу чергу соціяльні демократи та поступові демократи під впливом лиховісних ідей Драгоманова воліли автономію у дещо «зреформованій» петербурзько-московській державі.

Поліційний терор московських посіпак на Україні шалів невпинно далі. Тому лише аж у далекому Петербурзі, в листопаді 1905 року, відбулося бурхливе велелюдне віче українців, де голосно пролунали самостійницькі та протимосковські промови, що їх зреферував на своїх сторінках часопис «Хлібороб», що всупереч урядовим московським заборонам почав був виходити в Лубнях на Полтавщині.

Дуже активним учасником згаданих зборів був молодий тоді студент Дмитро Донцов. Про промову Донцова на цих зборах у Петербурзі писав тоді «Хлібороб» (редакція Миколи Міхновського та братів Володимира і Сергія Шеметів):

Від себе редакція «Хлібороба» до звіту про це віче додала такий висновок:

> «Що ж до, принаймні однієї з промов, то вона була повна образливих, але правдивих закидів проти московського уряду, ба й проти російського суспільства взагалі та навіть соціял-демократії, що вони однаково гнітили й ганьбили український народ» (Петербурзьке українське віче, «Хлібороб» ч. 3. 2)

Москвофілько настроєні марксисти соціял-демократи в першому числі свого журналу «Вільна Україна» одразу поквапились накинутись за цей сміливий виступ на редакцію «Хлібороба»:

> «Боронь Боже, нести в народні маси «націоналізм» «Хлібороба». Він поведе до братовбивства, до татарсько-вірменської різні, він стане на перешкоді культурному розвоєві української нації, він, і це найголовніше, затримає поступ клясової свідомости українського пролетаріяту і дасть змогу буржуазії та визискувачам народу збудувати «цезаризм буржуазії», поставити його на підвалини ще міцніші, ніж на яких стояв царат», («Вільна Україна», Петербург 1906, січень-лютий, Іван Личко — Товаришам з «Хлібороба»).

Ще один знаний соціял-демократ, Іван Стешенко, на сторінках щоденника «Кіевскіє Откликі» також у свою чергу обурювався — із нагоди «Самостійної України» Міхновського і з нагоди промови Д. Донцова і з приводу лубенського «Хлібороба». Стешенко писав:

> «І що ж практично сказати про таку поведінку «Хлібороба»? Порадити бути поміркованіше, берегтися шовіністичних переборщувань. Звичайно, так, звичайно, ми би це порадили, коли б наша порада мала для редакції «Хлібороба» бодай яке значення. Але ми тимчасом цілковито безсилі. Ми є свідками виступу на одкриту політичну арену українського шовінізму, який належить до того самого типу, що вже закінчений і яскраво виявлений у брехливій газетці «Самостійна Україна», що виходить у Галичині. «Хлібороб» лише перша ластівка цього шовінізму». («Кієвскіє Откликі», 4. грудня 1905).

Для зрозуміння поглядів Стешенка слід згадати бодай його колись такий популярний серед соціялістів вірш про червоний прапор та про свято Першого Травня. 1)

Тому не дивно, що підчас Українського Військового З'їзду влітку 1917 року в Києві Стешенко в спеціяльній перерві в працях З'їзду виступав з рефератом, де малював принадний, але до наших часів усе ще нереальний образ майбутнього світового ладу, коли не буде ані війни, ані самої потреби творити військо. («Робітнича Газета», Київ).

Такими способами пізніше соціял-демократи з В. Винниченком на чолі поборювали ненависний їм «український мілітаризм», улаштовуючи реферат Стешенка.

А року 1905 цей самий бідолашний Іван Стешенко з Іваном Личком так само завзято поборювали незрозумілий для них «український шовінізм», добачаючи його навіть у всіх початкових перших виявлених національних українських почувань та сполученого з тим браку найменшого довір'я до москалів, з якими власне соціял-демократи чи то приятелювали чи скоріше намагалися приятелювати.

Крім соціял-демократичних ворогів «українського націоналізму та шовінізму», як згадані Личко й Стешенко, були вороги іншої барви, от хочби й такий собі Богдан Кістяковський, московський конституціоналіст-демократ.

На сторінках тижневика «Освобожденіє», що за редакцією П. Струве виходив у Штутгарті, Кістя-

ковський намовляв українців згідно з заповітом Драгоманова боротися вкупі з москалями за конституційний лад у спільній державі. У цій своїй статті Кістяковський писав м. і.:

«Лише твори Драгоманова можуть нам допомогти знайти дійсно реальні політичні програми, раціональну політичну тактику. Тут є на часі вказати на те, що Драгоманов завжди перестерігав перед зайвим протиставленням нас, українців, великоросам. Ми не мусимо дивитись на нашу культурну й політичну єдність з великоросами, як на якесь історичне прокляття, до чого дуже схильні наші націоналісти й шовіністи...»

На останку Кістяковський закликав до єднання з радикальними напрямками московського суспільства:

«Нам нема нащо викликати й плекати в собі ненависть до опозиційних і радикальних елементів російської суспільности. Досить, коли ми переймемося немилосерною ненавистю до російського самодержавія, головного спричинника наших нещасть. Російська ж радикальна та опозиційна суспільність нам найбільший приятель. Коли ми іноді й не зустрічаємо в нього достатнього зрозуміння наших інтересів і потреб, то в цьому винні почасті й ми самі. Ми не повинні боятися затратити внаслідок того нашу індивідуальність і нашу окремішність, як того бояться наші скрайні націоналісти й шовіністи. Тому я вважав би за цілком природнє, коли б наші новоповсталі українські партії — радикальна й демократична — подбали тепер про вступ на автономних підставах до «Союза Освобожденія». (Українець — Кістяковський: «Русскія оппозиціонныя партіи и украинцы. «Освобожденіе, под ред. П. Струве, 26 сентября 1905, 77)

З цього «Союзу Освобожденія» незабаром по цьому витворилася московська конституційно-демократична партія, яку нпр. Іван Франко одразу визначив, як партію централістичну. Провідником її був проф. П. Мілюков, знаний імперіяліст. 4)

Два тижні після появи цієї статті Кістяковського в Штутгарті щоденник «Діло» у Львові в днях 10, 11 і 17 жовтня 1905 року надрукував переклад цієї статті, при чому перекладчик, (С. Б-н) з українського самостійницького становища додавав від себе чимало гострих іронічних завважень на адресу уроєної драгоманівцем-москвофілом Кістяковським «єдиноспасенности» автономічної програми й писань Драгоманова.

Ще тижнем пізніше «Діло» подало надіслану прав доподібно з наддніпрянської України статтю проти закликів Богдана Кістяковського до єднання з москалями під дахом спільного з ними «Союза Освобожденія». 5)

Позатим Кістяковський разом з П. Струве видав тоді саме два томи москвофільських писань апостола новітнього рожево-червоного москвофільства, М. П. Драгоманова, п. н. «Политическіе сочиненія», Париж, 1905-1906. Дуже хутко по цьому, десь від року 1908 починаючи, цей співвидавець «Сочиненій» Драгоманова, Петер фон Струве, стає визнаним штабс-сурмачем та чільним публіцистом московського ліберального імперіялізму, зверненого в першій мірі проти всіх «чужородців».

На сторінках «Діла» 23 жовтня 1905 була надрукована надіслана з наддніпрянської України стаття, направлена проти закликів Кістяковського єднатися під спільним дахом з москалями. Ця стаття, якої автором скоріше всього міг би бути Борис Грінченко, мала назву «Голос російських «освобожденців» про українську справу» В ній, м. і. читаємо:

«Вихвалювання під небеса російської культури як і взивання української радикальної і демократичної партії до вступлення на «автономних началах» в «Союз Освобожденія» — нота бене за зреченням дальше йдучих автономних аспірацій — робить не конче смачне враження. Так само твердження, що «только сочиненія Драгоманова могуть нам помочь виработать действительно раціональния политическія программи, раціональную политическую тактику» не лишене укритої цілі 6), бо, звісно, що Драгоманов не був поборником (себто прихильником) державно-політичної самостійности України, але федерації українських земель з Росією» (Діло, 23. X. 1905).

Далі невідомий автор згаданої статті підносить свій голос для заперечення клясично драгоманівських думок Богдана Кістяковського щодо «раціональности» старої драгоманівської програми й тактики для України, які напевно не можуть бути ані доцільні ані придатні «серед скомплікованих і щораз комплікуючихся відносин 1905 року. Так само незнаний опонент Кістяковського виступає проти виключного спертя української політики на москвофільських ідеях і творах Драгоманова. 7)

Доречі, коли ми вже торкнулися справи новоповсталих українських партій, з яких опонент Кістяковського назвав лише дві, не згадавши непричасних до поступового «визвольного союзу» соціял-демократів та інших, та прихильности українського народу до окремих партій, то на цьому місці слід переказати дещо за спогадами Євгена Чикаленка. Цей останній на початку псевдоконституційної доби десь на межі 1905 і 1906 років познайомив своїх селян з програмами всіх українських партій та головних московських. І от, на превелике здивування Чикаленка, що був драгоманівцем-автономістом, українським селянам припала до вподоби лише «Самостійна Україна» Міхновського, що його Чикаленко особисто не міг знести. Але замісць того, щоб глибше застановитися над цим вельми несподіваним і незрозумілим явищем, Чикаленко легковажно й поверхово зазначає в своїх спогадах, що всі довкільні великі землевласники були самі расові москалі — Колупаеви, Разуваеви, П'ятакови чи Столипіни — а тому, чи лише тому, він в стані пояснити собі таке дивне диво, що українським селянам не сподобалися драгоманівські «щі» з кулебякою решти українських партій, а сподобалася програма «Самостійної України». Отже життя в цім випадку зовсім не навчило Чикаленка, зануреного в драгоманівський москвофільський коран.

Крім виступу Кістяковського в дуже поширенім і читанім тоді москвомовним закордонним часопи-

сом, з закликом гуртуватися під гаслами Драгоманова, слід занотувати ще один, дещо пізніший, виступ С. Єфремова — також з запевненнями непроминальної апостольської вартости ідей Драгоманова.

На початку літа 1906 року Сергій Єфремов присвятив Драгоманову захоплену статтю «Політична спадщина Драгоманова» в «Новій Громаді» ч. 6. Київ, червень 1906. Дещо згодом Єфремов, ще влітку того ж року, завітав до Миколаєва, до знаного мецената української культури, Миколи Аркаса, автора опери «Катерина» та ілюстрованої історії України. Єфремов приїхав до Аркаса просити в нього грошової допомоги для української видавничої справи в Києві. Аркас, як звичайно, не відмовив у грошах, але, пригадуючи недавню статтю С. Єфремова в місячнику «Нова Громада» про Драгоманова, старий адмірал з обуренням та з докором запитався: «Як ви можете шанувати таку людину?» На це віддавна замотиличиний драгоманівською дурійкою Єфремов не знайшов відповіді і тільки почервонів на обличчі.

II.

Сама тоді, для поборення політичної небезпеки, що її безперечно уявляла для України драгоманівщина і так звана драгоманівська програма — що включала й виселення українців до Сибіру і Туркестану — Іван Франко був примушений сказати і своє слово, нажаль недочуте, про невідродного москвофіла Драгоманова.

Видання «Политических Сочинений» М. Драгоманова спілкою Б. Кістяковський та Петер фон Струве 1905 року в Парижі, виступ цього ж самого Кістяковського на сторінках «Освобожденія» П. фон Струве в Штутґарті дня 26 вересня 1905 року й нарешті стаття Сергія Єфремова на сторінках київського щомісячника «Нова Громада» — все безсумніву примусило Івана Франка виступити з критикою суспільно-політичних поглядів Драгоманова на зборах Академічної Громади у Львові дня 15 липня 1906 року.

Виступ Франка не викликав ширшого розголосу, хоч він того безперечно заслуговував. Щоправда, в самому Львові драгоманівці-радикали з-під прапора свого тижневика «Громадський Голос», редаґованого Михайликом Павликом, намагалися за всяку ціну не допустити до того, щоб Франко міг висловити свої критичні зауваження про автора гимну «Гей, українець просить немного». Ще загодя перед днем виступу Франка приходили до нього посланці радикально-соціялістичної партії і намагалися залякати та відстрашити нашого передчасно постарілого від невсипущої праці великого поета й критика, загрожуючи йому терористичними бешкетами та скандалом на рефераті, якщо Франко не відступить від свого наміру критикувати їхнього партійного ідола — Драгоманова.

Реферат Франка мав відбутися 15 липня 1906 року в Академічній Громаді. Але вже кілька днів перед тим на сторінках часопису «Громадський Голос», в числі з датою 13 липня, що напевно вийшло з друкарні на два-три дні раніше, появилася стаття «Драгоманівця» (мабуть М. Павлика) п. н. «Нечуване й незрозуміле», в якій заздалегідь висловлювалися протести проти ще не прочитаного реферату Франка. Після появи цієї статті було цілком ясно, що радикал-соціялісти мають на увазі не спинятися навіть перед терором, щоб тільки примусити Франка відмовитися від свого наміру.

Перед самим виступом Франка два відпоручники Академічної Громади — п. Витвицький та Т. В-ий, автор коротких та цікавих «Споминів про Франка» в Літературно-науковому Віснику, липень-серпень 1930 — прийшли до Івана Франка. Ці делеґати запевнили письменника, що студентська молодь не солідаризується з поглядами темняків з радикально-соціялістичної партії та «Громадського Голосу», як теж поручалися за те, що до жодних бешкетів з боку драгоманівців молодь не допустить.

Ще в останній хвилині перед виступом приходить до Франка М. Мочульський, також драгоманівець, який дотого уявляв собі, що він має якесь відношення до студій над історією літератури. Мочульський намагався довести Франкові цілковиту непомильність Драгоманова, якого нема за що критикувати. Коли читати спогади 8) самого Мочульського про те, як він намовляв Франка відмовитися від свойого виступу з критикою думок апостола модерного москвофільства, приходить нам на гадку українська приповідка — «говорила небіжечка до самої смерти». Цей самий Мочульський вславився дещо згодом тим, що в 1913 році на сторінках «Літературно-наукового Вістника» ні сіло ні впало визвірився на дуже лагідні й сумирні вірші Христі Алчевської-молодшої, закидаючи їй цілком безпідставно ні більше ні менше як «український шовінізм і мілітаризм».

Сам відчит відбувся в заповіджений день 15 липня в Академічній Громаді без того, щоб соціялісти-радикали здійснили свої терористичні вибрики й бешкети. Але що мусів при цьому пережити в такій терористичній обстанові Франко, вичерпаний безнастанною велетенською працею в багатьох ділянках літератури, науки та критики, де він, без перебільшення кажучи, визначав нові шляхи та обрії, що їх одначе наша задрагоманена суспільність не в стані була побачити!

Вже по відчиті той самий «Громадський Голос» дня 31 липня злобно розраховувався з Франком анонімною статейкою «Українські паничі супроти Драгоманова», яку майже напевно скомпонував той самий М. Павлик.

В дійсності цей виступ Франка був історичний, епохальний, коли б не загальне задрагоманення нашої суспільности по обох боках Збруча, «коли б нам

очі орлині, коли б крила соколині», то цей відчит міг би розпочати нову — нарешті! — добу в розвиткові нашої політичної думки.

Але, нажаль, так не сталося. По одній стороні була злобна роздратованість духово вельми обмежених радикал-соціялістів, по другій стороні — загальна неуважність та оспалість, байдужність.

Цілком безбарвною нотаткою вшанувало цей блискучий реферат Франка львівське «Діло» (ч. 136 з 1906 року), київська «Громадська Думка» і собі її перейняла (ч. 156). Навіть такий сумлінний працівник на полі історії, як Іван Кревецький, реферуючи коротко зміст «Літературно-наукового Вістника» за 1906 рік, в якому в серпневій книзі був надрукований цей відчит Франка п. н. «Суспільно-політичні погляди М. Драгоманова», присвятив цій праці Франка кілька цілком невиразних речень у 76-ій книзі «Записок Наукового Товариства ім. Т. Шевченка» у Львові.

III.

На початку 1906 року почалася виборча кампанія для виборів до державної Думи, куценького парляменту, що мав зійтися дня 27 квітня в Петербурзі. Кампанія ця відбувалася в супроводі незмінного, відвічного московського поліційного терору.

Тоді ж на Різдвяних Святах по всій Україні відбувалися збори народніх учителів, що по століттях заборони української мови висловлювалися за українську мову в шкільництві.

Першу державну Думу, що намагалася перевести земельну реформу, відбираючи частину землі в великих землевласників для передачі селянству, московський уряд розігнав дня 7 липня 1906 року. На чолі нового уряду, замісць Горемикіна, став Столипін, крайній ворог усіх підбитих Москвою народів. 9)

Існування української фракції в першій Думі примусило російський уряд вжити всіх можливих способів, щоб унеможливити поновне створення українського клюбу в другій Думі. Незаконне тлумачення Сенату щодо виборів до другої Думи звернуло своє вістря в першій черзі проти українських виборців. Через те, що в полтавській губернії найбільше розвинена свідомість українських народніх мас, це мало своїм наслідком те, що в цій губернії обрано найдіяльніших і найбільш освічених українських депутатів, а тому бюрократія одним помахом пера позбавила сотні тисяч виборців їхнього виборчого права й російському урядові повелося провести своїх москвофільських реакційних депутатів до другої Думи з тієї губернії.

Одночасно уряд по цілій Україні вживав насильницьких методів при нових виборах, щоб унеможливити обрання опозиційних та національно-свідомих українців. Урядові репресії не мали більшого успіху, хоч національне представництво українського народу чисельно було ослаблене — 51 депутат супроти 62 в першій Думі — зате воно виграло на якості. Зокрема це торкається селянських депутатів, що в політичних і національних справах виявляли значно більше розуміння, аніж їхні попередники. Для українського руху вельми характеристичне, що почин до заснування окремої української фракції в Думі подали селянські депутати. Цей факт дає виразну відправу на закиди російських реакційних кол, що намагаються представити ціле українське питання, як мозкові маячіння кількох «інтелігентських сепаратистів».

Перші збори з метою створення українського клюбу скликали чотири депутати: Довгополів, Гриневич, Рубіс — лікар по фаху, депутат від Чернігівщини, розстріляний москалями 1919 року — та Хвіст — адвокат року 1918 українським консулом у Москві, в наступному році москалі його вбили. На тих зборах виявилися дві течії: в той час, коли одна частина українських депутатів виводила потребу окремої української фракції з національної засади, то друга заступала погляд, що українські депутати мають згуртуватися на ґрунті оборони господарських інтересів українського народу. Переговори, що зайняли кілька засідань, привели до висліду, що вимога автономії України має творити загальну основу, на якій будуть узгіднені господарські та національні інтереси українського народу. Велику вагу надавав український клюб популярного часопису для українського народу. Було постановлено видавати часопис під назвою «Наша Дума», але російський уряд заборонив часопис уже після виходу першого числа. Потім Клюб узявся за видавання часопису «Рідна Справа», що виходив двічі тижнево та завдяки своєму змістові і видатним статтям користувався особливою популярністю. 10)

Навіть таке поміркуване представництво України муляло очі московської бюрократії. Бо все ж свідчило про те, що Москва не знищила України до кінця. Але марксисти намагалися знищити національно недобиту Україну з середини. А тому вони були проти гуртування на ґрунті національних інтересів, діялектично вони відстоювали гуртування на ґрунті господарських ітересів.

Соціял-демократи намагалися в українському клюбі другої Думи заступити національну боротьбу українського народу безіменною та безобличною боротьбою тільки за поліпшення економічних відносин.

З тієї доби лишився один цікавий та нажаль майже незнаний документ — стаття Івана Франка, в якій наш визначний письменник і критик піддає суворій аналізі соціял-демократичні погляди. Київський щоденник «Рада» в числі 12 з дня 16 січня 1907 року помістив працю Франка «Огляд української літератури в 1906 році», де багато уваги присвятив соціял-демократичному журналові «Вільна Україна», що від січня до грудня того року виходив щоміся-

ця в Петербурзі.

В цій статті ,Франко глузує з «малотямучих» соціял-демократичних ідеологів, що годують також нетямущих своїх читачів плодами своєї науки — «нещасною формулою клясової боротьби, майбутнім громадським ладом, якого не зовсім принадні риси малюють нам речі в роді «ерфуртської програми».

Зокрема гостро виступив Франко проти централізму в національній справі і дивувався, як можуть українські соціял-демократи публікувати такі єдинонеділимські витвори, як статтю Карла Кавтського «Національне питання в Росії» і до того без жодних застережень з боку редакції. Франко закликав їх не забувати, що вони «насамперед українці- а не соціял-демократи».

Спочатку Франко в цім критичнім фейлетоні висловлюється проти заялозених викриків соціял-демократів проти капіталізму.

«Не слід би також соціял-демократичним письменникам особливо в Росії й на Україні повторяти безкритично старі фрази про безладдя і про безмірну шкідливість капіталізму. Росія має досить таких проповідників, що закриваючись тими первісно-соціялістичними (краще сказати, марксо-енґельсівськими формулами), кидають затроєні стріли на всю західню цивілізацію, на всю науку та на її здобутки. Соціялісти ніколи не повинні забувати, що той ненависний їм капіталізм сотворив новочасну науку і літературу, новочасні міста, комунікацію і філянтропію, що він безмірно поширив серед народніх мас просвіту, добре виховання та почуття солідарности. Що він не сотворив раю, не вигоїв усіх громадських болячок, це певно так. Та цього мабуть не зробить ніякий громадський лад, а вже найменше той, якого не зовсім принадні риси малюють нам речі в роді «ерфуртської програми». Все ж таки ясне розуміння речі велить признати і капіталістичному ладові його заслуги. Тимбільше, що це не якаебудь примха кількох тисяч людей, а така ж історично неминуча й органічна поява, якою хоче бути колись соціялізм».

Так само цікаві думки висловлює Франко- розглядаючи статтю Л. Л. Бича, 11) вміщену на сторінках журналу «Вільна Україна»:

«Так само шабльоново й незалежно від усіх наукових дослідів малює автор теперішній контраст між буржуазією — до якої при Божій помочі зачислює й селянство — і пролетаріятом. Безмірна різнородність громадянських верстов у сучасному громадянстві їх обопільні взаємини, їх боротьба і співдіяння — все те для нього темна вода во облаціх. Така сама тайна для нього й те, що громадсько-економічна та фінансова боротьба не тільки між буржуазією та пролетаріятом, але також унутрі кожного з тих таборів, кожної верстви, кожної громади. Нещасна формула про «клясову боротьбу», що творить проґрес і цивілізацію, і що її занехання, як обіцяють нетямучим різні так само мало-тямучі ідеологи, була б примусом смерти для вселюдського поступу».

Однак чи не найбільше висміває Франко улеглиність редакції цього соціял-демократичного журналу супроти промосковського виступу Кавтського. Франко писав про цей витвір Кавтського:

«І коли, наприклад, у Кавтського читаємо, що соціял-демократи не-великоруські в Росії позинні «виступити з усією силою за спільні пролетарські вимоги, енергійну оборону окремих національних вимог, коли вони не містяться в загальних, залишити до того моменту, коли справа розв'яжеться в центрі Росії, і від того, яке це буде розв'язання, залежить також і конечна форма національних вимог», то треба сказати, що кінець цього речення зовсім абсурдний бо форма національних вимог не може диктуватися ніяким припадковим центральним рішенням, а тільки самою суттю національного життя. А перша частина цього речення неясна і також централістично забарвлена, хибно кладучи увагу на те, що рішення соціяльного чи політичного значення в Росії мусить упасти в центрі то для того центру соціялісти окраїн заздалегідь мусять урізувати свої програми власне на нанаціональному пункті. В устах Кавтського — централіста ці слова не дивують нас ані трохи, але чому ж редакція автономістично-федералістичного орґану не сказала про них свою думку?!»

Нарешті Франко з жалем висловлюється про національну невиразність наших соціял-демократів:

«Мені здається, що до видання «Вільної України» українські соціял-демократи приступили непідготовані і не дібравши відповідних сил до цієї спеціяльної праці. Є ще одна, глибока хиба, що була джерелом їх хитання в самих основних поглядах, — вони не уявили собі гаразд свого національного характеру, не відчули того, що вони наперед українці, а потім соціялісти-демократи; трактували це українство, як формальну концепцію, а не як натуральний вислів своєї душі і тому не зуміли вложити в свою публіцистику душі та захопити нею ширші маси читачів. Це ще одна наука, що і в таких інтернаціональних справах, як соціялізм, здорові органічні парості можуть у кожнім краю виростити тільки з виразного національного ґрунту і тільки тоді вони перестануть бути сірою теорією та зробляться цвітучою дійсністю».
(Іван Франко: Огляд української літератури в 1906 році, «Рада», ч. 12, Київ, 16 сочня 1907).

Під кінець свого многотрудного життя Іван Франко цілком станув на національному ґрунті в своїх політично-громадських поглядах, як це доказують нам цитовані вгорі слова. Таким його повинна знати й українська суспільність, помимо всього туману, що навівають на неї залишки драгоманівщини та большевицька публіцистика.

---

1) Рясні советські публікації про Франка з нагоди сторіччя з дня його народи, про його літературну й наукову творчість і політично-громадську діяльність дають нам викривлений образ великого поета і громадянина, представляючи його трохи що не сучасним большевиком-комуністом та подвижником «возз'єднання зо старшим братом, великим російським народом».

Друкуючи працю М. Куренівця, хочемо дати українській громадськості інший, правдивий образ Франка, такого, яким він остаточно оформився в своїй духовості та в своїх громадсько-політичних поглядах. Найвиразніше виявилися вони в часі революції в Росії 1905 - 1907 років і щоб зрозуміти виступи Франка в тому часі, автор мусів докладно спинитися на деяких подіях і писаннях тієї доби, а через те праця вийшла довша.

2) В спогадах Д. Донцова про 1918 рік читаємо, що українська студентська громада в Петербурзі, де він учився в роках 1902-1907 «разом з старшими українцями над Невою, О. Лотоцьким та Л. Бичем (пізнішим Головою Кубанського Крайового Уряду в 1918 році) влаштувала в актовій залі університету перше укра нське

політичне віче з жаданням незалежности України. За те віче, як один з промовців, я був арештований і перевезений до Лук'янівської тюрми в Києві, де мене мали «пришити» до судового процесу київських РУП-істів». (Д. Донцов: Рік 1918, Київ. Видання року 1954, Торонто, ст. 120)

3)

Червоний стяг прапором нашим
Скрізь має нині на землі.
До нього ж всі! І всі розкажем
Про наші болі і жалі!
І без різниці націй й віку
В сім'ї єднаючись одній
В дорогу підемо велику
З тяжкою долею на бій.
(Дрогобицький Вісгник, 1 травня 1919)

4) «Босфор і Дарданели» — чого він не конче потребував одідичити вд Драгоманова, якого катедру в Софії перебрав по його смерті, бо Босфор був теж мрією Достоєвського.

5) На цьому місці можемо висловити здогад, чи не Борис Грінченко був автором цієї статті?

6) Слід згадати, до характеристики стилю та особи самого Богдана Кістяковського, на основі оповідань Дмитра Антоновича, що в родині Кістяковських діти називали поза очі Богдана не інакше, як «яхидою» — за його щиро драгоманівську вдачу.

7) Якщо шукати за автором цієї статті в обороні незалежности української політики від прихильників москволюбних заповітів Драгоманова, то крім здогадного Грінченка може бути неменш імовірним кандидатом також бібліограф та впорядчик «Українського Словника» Комар-Уманець (1844-1913), що завзято та вщипливо змагався з драгоманівцями в своїм оточенні в Одесі.

Менш правдоподібний, хоч все ж таки можливий, був би здогад, що автором цієї статті в «Ділі» був Олександер Лотоцький, бо він був також меткий, рухливий, здатний до оборони і до нападу. Тимбільше, що його думки проти Драгоманова та драгоманівців, висловлені в його кількатомових спогадах «Сторінки минулого» у висловах подібні до цієї статті. Тоді залишилося б припустити, що пишучи в тридцятих роках свої спогади, О. Лотоцький просто забув про свою давню полеміку з Кістяковським. Хоч саме таке припущення є мало імовірне, а тому не зважаючи на подібність висловів доводилося б відкинути авторство О. Лотоцького, яким би привабливим воно не здавалося.

8) Див. історичний збірник «За сто літ», кн. 3, Київ 1928, ст. 266-268.

9) Доречі, цього самого Столипіна завзято прославляє тепер приватне капіталове підприємство в Америці, т. зв. видавничий фонд ім. Чехова. Чи не краще було б цей фонд назвати цілком одверто — ім. Столипіна? Як офенсива правди, то нехай же справді буде правда, а не обман.

10) Зо статті Осипа Турянського, «Україніше Рундшав», 1907, червень-серпень, ст. 200-202.

11) Л. Л. Бич, 1870-1945, в роках 1917-1920 — Голова Кубанського Крайового Уряду та делегації на мирову конференцію в Парижі.

Ірина Книш

ЖІНКИ В ЖИТТІ ІВАНА ФРАНКА

Один з найвизначніших франкознавців — Михайло Возняк — перший опублікував критично оброблений матеріял з ділянки особистих і громадських взаємин Івана Франка з жіноцтвом. Мав він для цього багатий і недрукований архів поета з його перепискою й творами. У праці «Автобіографічний елемент в оповіданні Франка «На дні» (Львів. 39) Михайло Возняк широко користувався збереженим листуванням поета з Ольгою Рошкевич, а в інші обширній праці «Шляхом Першого Вінка», на тлі переписки Франка з Наталією Кобринською й другими, висвітлив він віковомні його заслуги для організованого руху українського жіноцтва.

У нашому ювілейному 1956 році ця ділянка незначно збагатилася новими публікаціями дослідників під совєтами: Іщука, Дея й др., що диспонуючи архівальними даними могли докинути неодне нове до цих маловідомих питань. Але в парі з тим появилися й фантастичні вигадки, як нпр. Смілянського кіносценарій про життя Івана Франка (журнал «Дніпро» ч. 5. 1956). Якщо це на ньому побудовано фільму, що виготовляється й шумно реклямується з приводу ювілею — то буде це або тенденційна фантасмагорія або скандальна й примітивна неграмотність, а в кожному випадку профанація великого імення. Навіть у XX-ти томовому виданні творів Франка з усіми його науковими признаками плутаються імена жінок та пояснення про їх взаємовідносини з поетом.

А втім, як мало відомі серед нас праці Михайла Возняка, видно хочби з цьогорічної появи в «Новому Шляху» листів Франка й Ольги Рошкевич. Для багатьох це була свого роду ревеляція. Бо в нас досі промовчувано й закривано серпанком літературної дискреції й цензурности цю сторінку душі поета, що так сильно заважила на цілому його житті. Українську молодь у школах заставляли вивчати нпр. про любов Міцкевича до Марилі як джерело його поетичного надхнення, але говорити про любовні переживання Франка, значило дискредитувати його й стягати з п'едисталу. Навіть визнання поета, при значені ним самим для його біографії в листі до А. Кримського з 16 серпня 1898 року щойно недавно надруковано і то з пропусками, (Наші Дні, Львів, травень 1942, — «Іван Франко у спогадах сучасників», Львів, 1956). Зреконструований текст цього важливого документу варто навести. Франко писав Кримському-

«... А тепер подам Вам дещо такого, що, може, придасться до зрозуміння моїх творів і чого я не подавав у автобіографічному листі до Драгоманова. Значний вплив на моє життя, а значить, також на

мою літературу, мали зносини мої з жіноцтвом. Ще в гімназії я влюбився був у доньку одного руського попа, Ольгу Рошкевич (вона перекладала дещо з Золя й Ґонкурів, зібрала весільні пісні з Лолина, переклала роман Ланської «Обруситель»).

Наша любов тяглася 10 літ, батьки зразу були прихильні мені, надіючись, що я зроблю блискучу кар'єру ,але по моїм процесі 1878-1879 рр. заборонили мені бувати в своїм домі, а в 1880 р. присилували доньку вийти заміж за іншого, попа Озаркевича, (брата писательки Кобринської, чоловіка зрештою дуже гарного). Се був для мене важкий удар; сліди його знайдете в «На дні» і в віршах «Картка любови». Пізніше я познайомився з двома рус. поетесами, Юлією Шнайдер і Климентією Попович, але жодна з них не мала на мене тривкого впливу. Більше враження зробила на мене знайомість з одною полькою Йосифою Дзвонковською. Я хотів женитися з нею, та вона, чуючи в собі початки сухіт, відправила мене і в кілька літ пізніше вмерла як народна вчителька.

З теперішньою моєю жінкою я оженився без любови, а з доктрини, що треба оженитися з українкою, і то більш освіченою курсисткою. Певна річ, мій вибір не був архіблискучий і, мавши іншу жінку, я міг був розвиватися краще і доконати чогось більшого: ну, та дарма, судженої і конем не об'їдеш.

Фатальне для мене було те, що, вже листуючись з моєю теперішньою жінкою, я здалека пізнав одну панночку-польку і закохався в неї. Оця любов перемучила мене дальших 10 літ; її впливом були мої писання «Маніпулянтка», «Зів'яле листя», дві п'єси в «Ізмарагді» і недрукована повість «Лелюм і Полелюм», (з неї перша глава була друкована в «Атенеум» п. з. «Єден дзень з жиця улічнікуф львовскіх» і ще одна глава «Богатер мімо волі» була в календарі «Львовянка»).

Після сього Вам буде зрозуміла п'єска «Тричі мені являлася любов» у «Зів'ялому листі».

(Інститут літератури АН УРСР, відділ рукописів, фонд 3, ч. 90).

Коли порівняти цю щиру сповідь нашого поета з переживаннями нпр. Гете, що до пізньої старости не міг писати своїх творів — не мавши для цього інспірацій у щораз нових і свіжих любовних авантюрах, а недавно опублікований власноручний записник Віктора Гюго відкрив перед читацькою публікою щоденні зустрічі з докладними рубриками, котрій принагідній любовниці, скільки та за які деталі він платив... тоді наш Франко являється просто серафічним, ангельськи-невинним... може тим і слід пояснити вийнятковість «Зів'ялого листя» цеї непов торної драми-містерії любовних хвилювань, нездійснених мрій, незаспокоєних прагнень, жагучої туги, мук безнадії й розпачу...

А втім, жіночі серця полонює не тільки зовнішня краса. Далекі від уродливости Стендаль і Бальзак мали більше поклонниць ніж найбільші красуні джиґуни. На бракувало їх і Франкові, якого особистий чар не залишав байдужими й найбільш вимогливих.

Вродлива й ніжна Уляна Кравченко, що в «Спогадах учительки», де з бравурним гумором відтворила типи учителів, що до неї залицялися, говорить найкраще про те, ким був Іван Франко для молодого покоління жінок, що шукали нових доріг із затхлої атмосфери галицького загумінку».

«... Найсильніше вражали мене, молоду дівчину, поезії «Беркут», «Наймит», «Каменярі». Гаряче бажала пізнати поета-автора полум'яних строф... Ореол революціонера — борця за ідею приваблював мене. Молода, вільнодумна дівчина у своїм захопленні до літератури та революційних ідей бачила в ньому ідеал. Непризнаний тоді ще офіційно провідником у літературі, він був для мене тим, котрий вводить в поезію нову форму й новий зміст. А що в творах живе автор, в моїй уяві поставав портрет Франка. Гимн «Вічний революціонер» найкраще характеризував його постать та окреслював мені духове обличчя сильного індивідуальністю Каменяра, який, порвавши коло темноти, показує людям новий шлях...» («Щирий друг і учитель», Література і мистецтво, Львів, 1941).

Більш твереза й формалістична Климентія Попович, що при першій зустрічі замість сподіваного «Аполлона, дужого й могучого» на вид рудого волосся Франка «не могла опанувати панічної відрази й переляку» — не опам'яталася, як при веселій і дружній з ним розмові пройшло багато годин, а згодом «зважилася» заходити до його мешкання, що було в тодішній галицькій опінії непростимим промахом, зате приспішило... подружні пляни.

Не дивлячись на те, що сестра відмовляла її від подружжя «бо Франко був із себе не дуже красивий», Ольга Хорунжинська відкинула інших женихів і поїхала за Франком у Львів.

Помимо складання вини на «долю» у спогадах сучасниць, це Франко вирішував такий а не інший фінал у взаєминах з закоханими в ньому: Уляною Кравченко, Климентією Попович, Ольгою Білинською, Євгенією Бохенською. У своїх щирих захопленнях тими жінками Франко не забував про матеріяльний бік подружніх плянів. Видно це хоча б з його вірша «Олі» або з періпетій відношення до Анни Павлик.

Проте плеяда поклонниць Франка не замикалася в колі його серцевих підбоїв. Всі найвизначніші тогочасні жінки високо цінили й адорували поета. Можна впевняти, що при більших впливах тодішнього жіноцтва на громадське життя — становище в ньому Франка було б далеко відрадніше. Але ці громадські права жінок щойно треба було виборювати.

І в тих перших спробах і початкових змаганнях українські жінки знайшли в особі Івана Франка свого великого вчителя, оборонця й інспіратора. Джерела цього «фемінізму» Франка не треба шукати тільки в його особистих взаємовідносинах. Він зро-

дився з глибокого переконання поета про його потребу для українського народу, для якого розвитку й росту найкращою запорукою було духово відроджене жіноцтво.

А для цього жіноцтва зробив він так багато, як ніхто інший, не тільки з його сучасників. Він вирощував їхні таланти, радив і помагав початкуючим, підбадьорував обдарованих. Франко перший відкрив перед читачами силу поетичного слова Лесі Українки, найвищу оцінку давав Ользі Кобилянській, особисто брав участь у починах Наталі Кобринської. Він популяризував у Галичині твори Олени Пчілки, Дніпрової Чайки, Одарки Романової, Надії Кибальчич, Наталії Романович-Ткаченко й др.

У виданій недавно у Львові «книжково-журнальним видавництвом» (1956) обширній збірці (з хронологічним порядком) спогадів про Івана Франка п. н. «Іван Франко у спогадах сучасників», відведено доволі місця свідченням жінок. Є тут передруки давніше поміщуваних або перший раз появляються вибрані з архіву Франка. Це спогади або листи; Михайлини Рошкевич, Марії Білецької, Климентії Попович, Уляни Кравченко, Антоніни Трегубової, Сидори Навроцької-Палієвої, Дарії Глібовецької, Іванни Блажкевич, Ольги Кобилянської, Лесі Українки, Ганни Франко-Ключко, Ольги Роздольської, Ольги Мочульської, Марії Деркач.

Деякі з останніх небагато говорять, пізнавши поета вже на схилі віку, а то й бачивши раз тільки в часі його поїздок з відчитами «Мойсея». До найцікавіших належить лист Лесі Українки (друкований був у «Жінці», Львів, 1939) до Франка, з яким вона залюбки стрічалася й листувалась, бо його «дуже поважала, любила з ним розмовляти, вважаючи його за дуже інтересного, розумного й дотепного розмовника та дуже тямущого порадника... Подивляла його розум, великі знання й незвичайну працьовитість». Це написав у своїх спогадах про Лесю Українку її чоловік, Климент Квітка, додавши: «І справді Іван Франко був, може, єдиною людиною в Україні, що перевищав Лесю в знанні західно-европейських літератур». Нажаль, у названій збірці є тільки один лист її до Франка з 1. січня 1903 р., хоч незвичайно характерний, в якому вона жаліється на нездійснені творчі пляни, що їм обставини «скрутили голову»:

«... І знов ще один спогад: позаторік, по дорозі в Італію, я спинилась у Львові; були мої нерви тоді дуже неслухняні, і я мала нахил до відвертих розмов. Одного разу я цілий вечір посперечалася з Трушем і Ганкевичем за Вас. Вони говорили про Вашу «універсальність» і раділи, що в нас є такий талант — белетристичний, науковий, поетичний, публіцистичний, практичний і т. д., все в одній особі. Я ж нарікала, що наше життя вимагає від одної особи стільки цнот заразом, і рівняла долю всякого письменника (живого, звісно, а не «мирного»), з долею «Прислуга для всіх», при чому «могущій вмести ти да вместить» і скілько б не містив, ніхто йому не скаже: «Годі, відпочинь, я тебе перейму!» Згадала знов Ваш опис вистави господарської, всякі газетні замітки, а поруч з тим «скручені голови»; роздратувалася крайнє, а мої бесідники корили мене літературним аристократизмом. Я кинула Трушеві: «А якби вас примусили шильди малювати, та вагони фарбувати для громадського добра та для насущного, а пейзажам — «голову скрутити?» — «То зовсім що іншого!» образився артист. «А вам би сказали пляци для мітинґу замітати, «скрутивши голову» вашам промовам?...» вдалась я до Ганкевича. Той мав одвагу відповісти: «Що ж, якби треба...» — «То мені було б вас дуже шкода.» вирвалась я. «То це, значить, ви жалуєте на практичну роботу Франка?» — «Авже ж!» і я почала щось середнє між еремїядою й філіпікою...»

Невідомо, що відписав Франко цій найбільшій своїй сучасниці, бо інші листи залишилися недоступні.

Нема теж у згадуваній публікації спогаду Северини Кабаровської («Жіноча доля», Коломия, 1926), хоч упорядчик її, Дей наводить у вступі такий характеристичний його уривок про привітання Франка з вінками квітів у Ходорові, 1913 року. Коли зворушений Франко:

«затримавшись довше перед великим терновим вінцем з китицею білих рож і червоними лентами, на яких яснів золотий напис: «Мученикові за народну ідею», він запитав:

— Від кого сей вінець?

— Від жіноцтва ходорівської землі.

— Чому ж терновий? — всміхнувся неначе.

— То тернова ваша слава.

— А ся китиця білих рож?

— Це — китиця ясних хвиль у вашому житті, високодостойний ювіляре!

Поглянув на мене швидко й допитливо і тихо, неначе болюче, сказав;

— І стільки їх не було... але... — додав у мент якийсь, — ся хвилина, яку дали мені нині, одною з тих білих рож...

Хутко хутко підійшов до столу, посунув у напрямі до мене свою збірочку віршів «Із літ моєї молодости», видану в ювілейному році, яких багато лежало на столі, і сказав:

— Візьміть це на спомин. Ці вірші ще з ясних днів мойого життя, з хвилин — білих рож...».

Найбільше вражає у збірнику брак слідів взаємин з Наталією Кобринською. Нема ні її листів, ні спогадів, про які ще була згадка в 1930 році. Ввесь архів Кобринської ще до війни, в час радянофільських настроїв у Галичині, вивезла в Україну її сестрінка, Орися Величко, що віддавна збіралася писати монографію про свою велику тітку.

Наталія Кобринська, одна з найзамітніших індивідуальностей епохи Франка, завжди стояла близько до нього та про свої взаємини з ним залишила ба-

гато матеріялів. До сьогодні нема про них згадки поза коротеньким коментарем Орисі Величко в «Західній Україні», де вона помістила фотокопію одного листа Франка до Кобринської. Там вона додала:

«В недрукованих споминах Кобринської «Я і жіноче питання — до моєї біографії, моменти з мого життя й життя нашої суспільности» знаходимо багато цікавих записок про Франка, які вияснюють деякі моменти з його життя й творчости і можуть бути цінним вкладом для вивчення Франка». (Західня Україна, травень 1930, стор. 43-44)

З того часу минуло вже більше ніж чверть сторіччя без найменшої вістки про долю архіву Наталії Кобринської, хоч і видано недавно збірочку її оповідань.

Цей брак є поважним недомаганням у повному висвітленні ролі Івана Франка для українського жіноцтва.

ФРАНКО ПРО ДРАГОМАНОВА І МАРКСІВСЬКИЙ МАТЕРІЯЛІЗМ

Дискусія про «деякі основні питання нашого національного розвою», що велася в 1900 році поміж «Ділом» і «Молодою Україною» з одного та черновецькою «Буковиною» з другого боку, спонукала Івана Франка зайняти й від себе становище до тієї справи. Це він і зробив у статті «Поза межами можливого» в «Літературно-Науковому Віснику» (річник III, том дванадцятий, за жовтень 1900 року). ***Понижче передруковуємо другу її частину без ніяких змін і пропущень, тільки мову і правопис пристосовуємо до теперішних вимог. В тій статті Іван Франко висуває примат національного над інтернаціональним і розвіває туман т. зв. матеріялістичного світогляду про фаталізм у розвитку національних та міжнаціональних відносин краще, як хтонебудь з сучасних націоналістів.*** *Підкреслення наші.*

Редакція

Далеко вище від цього егоїстично-матеріялістичного світогляду треба поставити той. який покійний Драгоманов так завзято критикував і осуджував під назвою «неполітичної культури». Ця назва не зовсім добре характеризує саму річ, бо ж саме поняття «культури» містить у собі так багато політичних чинників (плекання мови, письменства, школи, народньої освіти і т. і.) що неполітична культура, це contradictio in adjecto. Та я маю на думці той напрям думок, який звичайно висловлюється такими менше-більше фразами: «плекаймо рідну мову, письменство, освіту, науку, підносім національну свідомість серед народа, а в політику, цеб то в активну політику, не мішаймося». Для зрозуміння й відповідного оцінення цеї течії треба додати, що вона постала на ґрунті політично несвобіднім, де участь в активній політиці ео іпсо значила участь у нелегальних змаганнях. У Галичині, де участь в активній політиці кожному громадянинові не тільки дозволена, але навіть наказана законами, такого напряму не було і не могло бути. Там, де він був, а почасти є й досі, він не був якоюсь свідомою програмою назавжди, але хіба висловом фактичних відносин: політичної самовлади з одного і політичної безправности з другого боку. От тимто критика покійного Драгоманова супроти цього напряму була лише почасти справедлива, наскільки вона вдаряла в загальну апатію і зневіру в успіх національної української справи, що крилися під цим окликом. Бо ж годі заперечити, що відповідно ведена просвітна, літературна і загалом культурна робота навіть без умішування українців у активну політику могла була б з часом здобути українству деяке і хоч маленьке, політичне значіння, а всі такі зразу чисто ідейні й ідеалістичні рухи, переходячи в маси, мають те до себе, що захоплюють чимраз більше життєвих — педагогічних, економічних і політичних — інтересів, витягають людей на щораз ширшу арену боротьби. Воюючи з самим поняттям «неполітичної культури», покійний Драгоманов не вдавався в аналіз того, як треба б вести культурну працю, щоб вона навіть у мінімальних межах давала живі плоди, а не була пустим аматорством і стратою часу, не пробував аналізувати, звідки взялася і яким робом запанувала по пам'ятнім указі 1876 року та дивна апатія і знеохота до українства, що народила й сам оклик «неполітичної культури». Докладний аналіз був би показав Драгоманову, що в значній мірі і сам він був тому винен, що голошені ним на початку 70-их років доктрини в дальшім розвитку дали цю консеквенцію. Бо ж пригадаймо, що **головною характеристикою політичних поглядів Драгоманова** в його київськім періоді **було переконання про конечність міститися українству — і політично і літературно — під одним дахом з російством; українська література — популярна,**

для домашнього вжитку: все, що понад те, повинні українці за прикладом Гоголя і Костомарова писати по-російськи, наповняючи здобутками свого духа спільну всеросійську скарбівню. Ті самі думки пробував Драгоманов з властивою йому силою і категоричністю ширити і в Галичині, та тут вони зустріли рішучий відпір, навіть з боку таких прихильних до Драгоманова людей, як В. Навроцький (див. його реферати з праць Драгоманова в «Правді» 1874 — 1876). Не багато змодифікував він ті думки й тоді, коли російські порядки змусили його шукати захисту для вольного українського слова за границею. Правда, в переднім слові до «Громади» він накреслив етнографічні межі української нації, а в своїх многоцінних фолкльорних працях раз-у-раз зводив річ на значення і становище українського народу як самостійної нації в розвитку духових зв'язків між заходом і сходом, між південнем і північчю. Але **в його політичних писаннях українці зав сігди тільки південні росіяни і такими повинні бути й далі. Він силкувався навіть міцніше зв'язати українців з росіянами боротьбою зо спільним ворогом абсолютизмом,** а в своїх програмових нарисах, осо бливо в «Вільній Спілці», **дав зразок зовсім безнаціональної російської федерації,** кладучи в основу той самий територіяльний поділ, котрого недостатність для Австрії він ясно розумів ще в 1875 році. **Проти думки про український сепаратизм не тільки про претеріто, а й про футуро він не переставав протестувати до кінця життя.** Одним словом, глибока й сильна віра в західньо-европейські ідеали соціяльної рівности і політ. волі **заслонювала перед його очима ідеал національної самостійности,** ідеал, що не тільки вміщає в собі оба попередні, але один тільки може дати їм поле до повного розвою. І нав паки, не маючи в душі цього національного ідеалу, найкращі українські сили тонули в общеросійськім морі, а ті, що лишилися на свойому ґрунті, попадали в зневіру й апатію. Для нас тепер не підлягає сумнівові, що брак віри в національний ідеал, продуманий до крайніх консеквенцій також на політич нім полі, був головною трагедією в житті Драгоманова, був причиною безплодности його політичних змагань, бо ж теоріями про басейни рік і про сфери економічних інтересів не загрієш людей до політичної діяльности.

Варто взагалі звернути увагу на ту характерну зміну, що в кінці XIX віку зайшла в розумінні подвижних сил в історії людства. Особливо останнє десятиліття XIX віку можна назвати епохою реакції проти одностороннього марксівського економічного матеріялізму чи фаталізму. Для Маркса і його прихильників історія людської цивілізації, це була поперед усього історія продукції. З продукції матеріяльних дібр, мов літорослі з пня, виростали і соціяльні і політичні форми суспільности, і її уподобання, наукові поняття, етичні і всі інші ідеали. В останніх роках обернено питання другим кінцем, що гонить людину до продукції, до витворювання економічних дібр? Чи самі тільки потреби шлунка? Очевидно, що ні, а цілий комплекс його фізичних і духових потреб, що бажає собі заспокоєння. Продукція, невпинна і щораз інтенсивніша культурна праця — це виплив потреб і ідеалів суспільности. Тільки там, де ті ідеали живі, розвиваються іпнуть ся щораз вище, маємо і прогресивну і щораз інтенсивнішу матеріяльну продукцію. Де нема росту, роз витку, боротьби і конкуренції в сфері ідеалів, там і продукція попадає в китайський застій.

Коли ж ідеал — життя індивідуального — треба признати головним двигуном у сфері матеріяльної продукції, тим, що штовхає людей до відкрить, пошукувань, надсильної праці, служби, спілок і т. д, то не менше, а ще більше значення має ідеал у сфері суспільного й політичного життя, а тут **синтезом усіх ідеологічних змагань, будовою, до якої повинні йти всі цеглини, буде ідеал повного, нічим не в'язаного і не обмежуваного** (крім добровільних концесій, яких вимагає дружнє життя з сусідами) **життя і розвою нації. Все, що йде поза рами нації, це або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді б прикрити свої змагання до панування одної нації над другою, або хворобливий сантименталізм фантастів, що раді б широкими «вселюдськими» фразами покрити своє духове відчуження від рідної нації.** Може бути, що колись надійде пора консолідування якихсь вольних міжнарод них союзів для осягнення вищих міжнародніх цілей. Але це може статися аж тоді, коли всі національні змагання будуть сповнені і коли національні кривди та неволення відійдуть у сферу історичних споминів. А покищо треба нам з чеським поетом стояти на тім:

У зорях небесних великий закон
Написаний, золотолитий,
Закон над законом: свій рідний край
Над все ти повинен любити.

(З «Космічних пісень» Яна Неруди)

Всякий ідеал, це синтеза бажань, потреб і змагань близьких, практично легших і трудніших до осягнення, і бажань та змагань далеких, таких, що на око лежать поза межами можливого mit einem Stich ins Unmoegliche — як каже Чемберлен — ось чим відрізняються культурні ідеали й пориви европейської цивілізації. Що такі ідеали можуть поставати, можуть запалювати серця широких кол людей, вести тих людей до найбільших зусиль, до найтяжчих жертов, додавати їм сили в найстрашніших муках і терпіннях, це лежить мабуть у крові індоарійської раси і тільки її одної, серед інших рас ми того явища не зустрічаємо.

Ідеал національної самостійности в усякім погляді, культурнім і політичнім, лежить для нас покищо, з нашої теперішньої перспективи, поза межами мож-

ливого. Нехай і так. Та не забуваймо ж, що тисячні стежки, які ведуть до його здійснення, лежать просто таки під нашими ногами, і що тільки від нашої свідомости того ідеалу, від нашої згоди на нього буде залежати, чи ми підемо тими стежками в напрямі до нього, чи може звернемо на зовсім інші стежки. Виплоджений т. зв. матеріялістичним світоглядом фаталізм, який твердив, що деякі (соціяльні і разом з тим і політичні) ідеали мусять бути осягнені самою «іманентною» силою розвою продукційних відносин, не дивлячись на те, чи ми схочемо задля того кивнути пальцем, чи ні, належить сьогодні до категорії таких самих забобонів, як віра в відьми, в нечисте місце і феральні дні. Ми мусимо серцем почувати свій ідеал, мусимо розумом уяснювати собі його, мусимо вживати всіх сил і засобів, щоб наближуватися до нього, інакше він не буде існувати і ніякий містичний фаталізм не сотворить його там, а розвій матеріяльних відносин перший потопче і роздавить нас, як сліпа машина.

ДО ПОГЛЯДІВ ІВАНА ФРАНКА НА СОЦІЯЛІЗМ

Понижче подаємо рецензію Івана Франка на книжку А. Фаресова: «Народники і марксисти». Ці рядки писав Іван Франко ще в 1899 році і вони яскраво виявляють його повний відворот від марксівсько-соціялістичних доктрин. Рецензія передрукована повністю, з пропущенням тільки уступу, де І. Франко переповідає біографію М. В. Левицького.

А. ФАРЕСОВ, Народники і марксисти, С, Петербург, 1899.

Німецький соціялдемократизм, прищеплений на російський ґрунт працями Плеханова, Струве, Туган-Барановського і ін., здобув собі багато прихильників серед молоді і навіть загалом серед освіченої громади, котрій він імпонує знанням будуччини, простотою в ставленні й розв'язці найскладніших питань, догматичністю тез, ніби науковою фразеологією і тим, що пок. Драгоманов у німецьких соціялдемократів називав «жидівською самохвальбою». Є це характерне явище, що саме в пору, коли цей марксівський соціялдемократизм і з погляду на свої наукові основи, і з погляду на свою політику яко партія в Европі близький банкротства, він здобуває собі найгарячіших прихильників у Росії, серед російської молоді. Дуже сумно, що на цю доктрину ловиться в значній части гарячіша українська молодь, хоч соціялдемократизм стає ворожо як проти усяких об'явів суспільної самодіяльности та децентралізації, так само і проти національного українського руху і з того погляду являється для українства далеко гіршим ворогом, ніж російське самодержавіє і російська цензура. Бо коли самодержавний тиск є тиском фізичної сили і, так сказати б, в'яже руки, то **соціялдемок атизм краде душі, напоює їх пустими й фальшивими доктринами і відвертає від праці на рідному ґрунті.**

От тим то не диво, що свідоміші українці виступають проти цеї погубної доктрини, як можуть. Правда, боротьба мусить бути нерівна. Соціялдемократична доктрина тішиться далеко більшими ласками цензури, ніж український рух: вона видає багато книжок, має своїми органами такі товстючі місячники (уперед «Новое Слово», тепер «Научное обозрѣніе» і «Начало»), а українство не може боронити себе і розвивати своїх поглядів відповідним способом. Тільки на полі економічного змагання на українському ґрунті виступив проти соціялдемократизму д. Микола Василевич Левитський, тай то виступив не з власної охоти, а для оборони справи, якій він віддав свою силу й працю — хліборобських спілок. Д. Левитський займається від 1894 року організацією хліборобських спілок головно в херсонській губернії, але за його почином спілковий рух розширився й на інші губернії, навіть неукраїнські. Певна річ, при браку засобів і при неохоті російської інтелігенції до праці на користь сего руху в початках його мусіло бути багато невдач, помилок, розчарувань. Але проте рух не перестає і виявляє деякі прикмети безмірно цінні власне з педагогічного погляду. Отже ж цікаво, що власне російські марксисти найзавзятіше накинулися на той рух і на Д. Левитського, не тільки відмовляючи його роботі всякого значіння, але ганьблячи її як реакційну й шкідливу, бо, мовляв, вона спиняє конечний і єдиноспасительний (по Марксовій рецепті) процес пролетаризації селянських мас, котрі, мовляв, тільки тоді будуть дозрілі для поступу й для соціялізму, коли цілком щезнуть з лиця землі, як самостійні господарі, а всі поробляться наймитами, фабричними робітниками і пролетаріями. Я певний, в XX віці люди не схочуть вірити, щоб така безглузда й антигуманна доктрина могла колинебудь розгарячувати голови й серця молоді, у котрої на устах є раз у раз любов до народа й любов до поступу. Щоб відперти напади марксистів на свою улюблену роботу, Д. Левитський зважився звести з ними боротьбу в Петербурзі на засіданнях «Вольно-економическаго Общества». Про ті суперечки і про

саму особу Д. Левитського говорить Д. Фаресов у брошурі, котрої титул ми виписали вище.

Ми не будемо тут оповідати історії сього руху, започаткованого Левитським (його перші фази були показані в гарній статті Слуцького в Житті й Слові 1896 р.), бо надіємось одержати про нього докладнішу працю від когось з місцевих людей, близьких до цього діла. Не оповідає цеї історії й Д. Фаресов; головний зміст його брошури, це боротьба Левитського з марксистами. Найважніша тут — гаряча промова Д. Левитського, виголошена в Вольно-економіческом Обществе, в котрій він наглядно показав реакційність соціялдемократичної доктрини, ненауковість і односторонність їх поглядів на історію і безпрограмовість їх змагань у Росії. «Їх безкровна фразеологія — мовить Д. Л. — нагадує мені найгірших консерватистів. В економічному житті вони витають сконцентрований капітал; в політиці вони такі самі централісти і місцеві мови вважають «діялектами» (це ще не біда, якби тільки вони тим діялектам не відмовляли права на життя і розвій! — І. Ф.) і т. д. Ну, чим же ж ліпша така «програма» від інших найтемніших моментів нашого суспільного життя? Я дивуюся, що з тими панами ще розмовляють, як з поступовими діячами. Найкращу віру в свідомий і благородний елемент в історії вони вбивають, величаючи «Економічний матеріялізм», і тій безсоромності нема кінця».

Дуже добре визначується в брошурі Д. Фаресова характер Д. Ливитського — палкий, поетичний, схильний до оптимізму, але наскрізь щирий і правдомовний, наскрізь пройнятий потребою свідомої праці інтелігенції серед народа в противенстві до соціялдемократичного фаталізму і спільної, публичної праці в противенстві до сектярського відокремлення і безплодного «самосовершенствовання» т. зв. толстовців. «Я ж не толстовець у гіршому значенні цього слова — заявляє в одному місці Д. Левитський, — і міряю цивілізацію не числом витоптаних личаків, а числом ідей».

І. Ф.

(Літературно-науковий Вістник, 1899, кн. VI. ст. 186-188)

Д-р Юліян Вассиян

З ДУМОК ПРО ВЛАДУ

Життєвий аристократизм найвиразніше зазначується в заздрому голоді влади: нічого так жадібно не хватає людина, як владу — найсолодший овоч земного життя. Влада єдина з усіх форм самосвідомости ще найбільше заспокоює психічний голод **значіння** і дає почуття деякого богоспоріднення, наближення до абсолютного становлення про дії життя. Зв'язаний вузлами метафізичної кавзальности з природою, якої ніколи не може в засаді, в корені, поконати, людський дух жадібно хватає кожну нагоду, щоб проломити мури онтологічного детермінізму і зробитися самому джерелом безумовного веління: **нехай стається від нині по моїй волі.** Внутрі історичного діяння проривається наверх духова снага людини і **насильно** зачинає опановувати життєве оточення своїм формотворним почином. Кожний вплив є актом насильства, від братолюбної проповіді миру Божого на землі, до короткого **поклику** вождя на пробій. Тільки в неймовірно широкій ступневості (градації) людської душі приймає структура мотивації найрізнорідніщу форму так, що скрайні випадки настільки вже далекі від себе своєю своєрідністю, що видаються немов гетерогенно-супротивними. Лише чисто фізичний примус не послугується зброєю внутрішньої мотивації (суггестії), тому він орудує не психічною силою, але зовнішним фізичним дотиком і є в дійсності дуже рідким явищем. Етична многородність заповідей є радше наслідком штучного переплутання значінь між відбиткою оригінальних диференцій духового життя. Людина в своїй безпосередності є надсподівано проста і правдиво близька до свого сусіда, — тільки «мряка оборонної смуги», дбайливо окутана довкола нього, пишається намистом з різноколірових камінчиків, золотих зірок на срібнотканій основі м'якого шовку. **Людина є така, як вона хоче,** це найтвердша опока людської істоти, довкола якої крутиться мряковинно-етерична авра думки, прозора, тендітна, суєтлива, непостійна, змінна. **Предмет волі іде до самопотвердження через виріст,** отже воля не заперечує основи, вони є основою, що виростає з себе і ціла підноситься до форми вищого ступня. Те, чим людина хоче бути, **самоозначення ціллю,** є в ній найістотніше і в волі відбувається найглибше самоствердження, в ній хоче себе скріпити буття. Тільки в волевому акті відчуваємо рухову природу духа. Отже воля має в собі максімум мотивації, вона є немов розтопленим у гарячий струм життям, що пливе перед себе і творить нову ріку дійсности. Чим же є світ думки, чи тільки серпанком, що закриває внутрішню істоту, щоб не зрадити її подоби й намірів? Одним словом, чи думка призначена служити волі органом, засобом, а в відношенні до хижацького оточення бути тільки **кривим дзеркалом,** що дає фальшивий образ, а водночас блищить зоряним небом невинної доброти —

ідеали, засади, високі цілі, гарні слова — і в той спосіб закриває оригінальне обличчя хижацтва, диких пристрастей, очей, що світять темними безоднями гріху? Розум-думка це не тільки знаряддя життєвої техніки, він інтегральний з волею і чуттям в цілості людської істоти.

Оцей серпанок це інтересуб'єктивний світ взаємин людини зо своїм космічним оточенням, не менше дійсний від внутрішнього, волевого, однак непостійний формою змісту і в ньому дуже легко переставляти змісти, генералізувати їх, переназивати, бо це в засаді форми дійсности, що їх можна механічно укладати, розкладати, складати. Ці змісти або стани-спогади пережитих уявлінь мають велику вірулентність у формі легкої репродукції. Вони тиснуться на поріг свідомості, щоб актуалізуватися. Стан чи ситуаційний вигляд духового «я» — це тривання осереднього стану свідомости (острів над водою), який облягають з усіх сторін хвилі дальшої дійсности і тільки чигають, щоб виявитися, т. є залити острівець активности суб'єкту. Наше буття, переживане як свідомість, є постійно зглданим островом серед космічного моря, якого хвилі обливають малий острів-людину, немов хотіли б знести її зо своєї поверхні, розмити, розтворити, залити його місце без сліду. Але всупереч тій космічній агресивності втримується індивідуальна істота якимсь гоном самозбереження, степенованого у виразі тим більше, чим грізніший вал хвиль вдаряє в хвилі життя. Буття це форма духової натуги, яка не слабне ні на хвилю так, що відчуваємо це як щось постійне, як стан. Тяглість життєвого струму протиставиться тисненню космічного оточення і жолобить у ньому свою форму. Однак відосередня активність підмету не в силі заглушити цілком космічного шуму і заглушлива зустріч з ним творить «сферу підмету з оточенням». Людина насякає світовим флюїдом, що виступає під різнороднім видом зовнішнього досвіду. Інтелектуальна царина тому така змінлива, що вона — форма приявности зовнішнього світу в дзеркально чуткому, прозорому плесі приймальної змисловости. Носимо в уяві образ зовнішньої дійсности в ідеальній формі, тому «поміщуємо» в одній «секунді уяви» безконечно просторі величини, про які знаємо, що є нескінчено більші від розмірів нашого тіла. Сфери думки, великий світ досвіду постав з елементів тієї зустрічі нашої дзеркальної змисловости з подразками зовнішнього досвіду. На враженнях, спостереженнях, почуваннях, виникнених з неї, вишколилася ціла математично-фізикальна система форм, що ними свідомість оперує вже цілком довільно, вміло, без затримки й помилки. Культура думання зародилася з пластичного образу зовнішніх явищ через абстракцію і скорочення. Не можна оспорювати, що фундаментальним фактом того досвіду є апріорна здібність людини уявляти, абстрагувати, лучити й робити висновки.

І нічого так не хвилює людини, як страх утратити владу і стати знаряддям чужої волі. У нас загальна анархія внутрішніх відносин початків старокняжої доби кінчиться невиданим ніде актом розпуки, що віддав владу над собою чужому елементові, щоб супроти нього зрівняти зажерливих Русичів, але... як рабів. Увертюра нашої історії зачинається добровільним зреченням автохтонів з найвищого атрибуту самостановлення — **влади.** Чого можна сподіватися по такій «блискучій» демонстрації протидержавних інстинктів наших предків, що так не по-мужеськи зрадилися перед своїми майбутніми владиками, відкриваючи їм широко вгляд у свою анархічну душу? Розброююча щирість, що влюблюється у власне обнажування перед очима володаря-чужинця — чи не така роля переслідує українську історію від її світанку по нинішній день? **Віддатися** — цей жіночий психо-еротичний комплекс визначував політичний вислів українського расового почуття в різних часах. Рисою нашої раси за часто не було **хотіти,** отже мужеське заложення душі, бо **воля** в світовому укладі означає діючий, творчий, мужеський принцип, в той час як **почування** має в собі перевагу жіночости, а **розум-думка** — невтральний, синтезуючий, вирівнюючий принцип, ані мужеський ані жіночий, тільки **спільний.**

***

Бажав я для скованих — волі,
Бажав для нужденних я — долі
І рівного права для всіх:
Це ввесь і єдиний мій гріх!

Іван Франко

***

Кожний думай, що на тобі —
Мільйонів стан стоїть,
Що за долю мільйонів
Мусиш дати ти одвіт.

Іван Франко

***

До великого моменту
Будь готовий кожний з нас,
Кожний може стать Богданом,
Як настане слушний час.

Іван Франко

З МИНУЛИХ ДНІВ

З розповідей і матеріялів Володимира Мокловича, колишнього Бойового референта Окружної Команди УВО в Станиславові і якийсь час Окружного Командаита. Матеріяли списав та опрацював Зиновій Книш.

Запрошуємо наших читачів до співпраці, просимо надсилати спогади, матеріяли й документи до історії українського націоналістичного руху.

I.

Після відвороту з України знайшовся я в Чехословаччині, у військовому таборі в Йозефові. «Українська Військова Організація» мала там сильну свою станицю і туди вступив і я в 1922 році. Скоро після того відправлено мене до Літомирець, де був сот. Юліян Буцманюк зо своєю робітничою сотнею. Він відобрав від мене перше приречення — спеціяльної присяги в тому часі вояки Української Армії за кордоном не складали, уважалося, що обов'язує давніше зложена військова присяга — і там я покищо мав ждати на дальші накази і на поворот до краю. Дня 5 серпня дістав я від сот. Буцманюка около 500 чеських корон на дорогу з дорученням поїхати до Праги і там зголоситися в сот. Івана Рудницького. Тут я зложив своє святочне приречення чесно й вірно продовжувати боротьбу проти ворогів України в лавах «Української Військової Організації».

Для мене мали підробити документи на виїзд до краю, щоб я поїхав до Станиславова та зголосився там за кличкою до «Читаренка» на заподану адресу. Моїм завданням було підготовити й виконати атентат на польського воєводу в Станиславові — здається, називався Борковський, хоч не можу сказати напевно — після чого вернутися назад до Чехословаччини. Все те ближче розкаже мені на місці Читаренко.

Чомусь не можна було мені так швидко підробити документів і я мусів старатися про виїзд легальним шляхом. Пішов я до польського консуляту в Празі, казали мені, що декому вдалося там дістати пашпорт на поворот до краю. Секретар, чи як там звати того урядовця, що мене прийняв, найперше запитався, звідки я приїхав та що робив у Чехословаччині. Не було мені як викручуватися, я одверто признався, що був в Українській Армії, разом з нею перейшов у відступі до Чехословаччини. Що ж мені робити тепер, коли скінчилася війна? Хіба вернутися до дому — от я й прийшов за пашпортом. Не дуже це подобалося тому панкові, записав він собі моє назвище, звідки я походжу й куди хочу їхати, казав мені якийсь час підождати та прийти пізніше.

Коли зайшов туди вдруге, почув від нього, що ніяких паперів з консуляту на перехід границі до Польщі я не дістану, бо не можу виказатися документами, що походжу з тих сторін. Нічого не помогли мої переконування, а накінець той панок сказав мені попросту:

— Вертайтеся собі в Україну, бо для таких людей у Польщі нема місця.

В коридорі порадив мені портієр, щоб я спробував щастя в Богуміні, в тамошньому консуляті куди легше дістати дозвіл на поворот до Польщі.

Не гаявши часу я відразу пішов на станцію і першим поїздом поїхав до Богуміна — з таким самим вислідом як у Празі. Це все мене так розлютило, що я рішився їхати без ніяких дозволів, не шукаючи ласки польських консулятів. Зараз таки всів я на поїзд до Тешина й під'їхав під саму границю. Пам'ятаю добре, що була це субота і коло четвертої години пополудні. Вулицею йшло багато робітників, що працювали на чеській стороні і тепер після праці, верталися до дому. Я замішався в цей людський струмінь і скористався з того, що чеський жандарм перевіряв якусь польську жінку, що їхала до Польщі на пашпорт. Поки він розглядав її пашпорт у будці, я спокійною ходою перейшов попри нього і думалося мені, що таке саме буде і з польською стійкою на другому кінці моста. Тимчасом польський пограничник відразу мене затримав питанням:

— Ваш пашпорт?

Тлумачу йому, що не маю, що вертаюся додому з українського війська і взагалі вдаю дурного, нічого не знаю, що потрібно пашпорту, щоб іти додому, до місця, де народився.

На нічого це здалося. Мене арештували і після короткого допиту списали протокол у станиці граничної сторожі та передали поліції. Тут ще один протокол, дуже докладний, потім обшук: забрали гроші, записну книжечку і т. д., всі дрібні речі з кишень, замкнули в поліційних арештах. Довелося сидіти до понеділка і тоді, коло десятої години зранку, кличуть мене до комісаря поліції. На столі бачу вже свої гроші і відобрані речі. Комісар усе те перераховує, питається, чи не бракує чого, каже підписати інвентарний протокол. А я вже в душі тішуся, що все йде якнайкраще — вже зараз пускають на волю, тільки сідати на поїзд і їхати

простісінько до Станиславова. Коли в цьому моменті входять два військові жандарми, перший раз у житті кують мене і ведуть на двірець.

Таки справді поїхав я, тілки не до Станиславова, як хотів, лише до Бялої-Бєльська. Залізничі квитки купили за мої гроші. На ніч впустили мене до поліційних арештів, а на другий день, знов скувавши руки, ті самі два жандарми привезли мене до Кракова.

Заїхали ми до тюрми військової жандармерії — не пам'ятаю вже при якій вулиці — і там я сидів десь до 4 або 5 пополудні. Перший раз від виїзду з Тешина дали мені щось з'їсти і я вже ладився до нічлігу, коли знов прийшли — маємо йти на допит до Д. О. К. 1)

Добре пам'ятаю назвище військового слідчого судді — капітана д-ра Ігельського — що, глянувши на мене, запитався жандармів:

— Що ж то, аж такий небезпечний, що треба кувати?

Відправивши жандармів, суддя взявся мене допитувати, хто я такий, звідки походжу, де був, чому вертаюся назад і т. і. Все це в більшості речі, що їх нема чого таїти, розказую те саме, що вже говорив в обидвох консулятах. Питається мене про мій військовий ступінь і про службу в австрійській армії. Говорю правду — тільки промовчую свій старшинський ступінь. Все те запротокольовано, після чого він відчитав донесення пограничної сторожі з Тешина, рапорти тешинської поліції і щось карткував у великій книзі, що її витягнув з огнетривалої каси.

— Гранична сторожа в Тешині — каже мені — доносить на вас, що перехід на польську сторону вможливила вам чеська жандармерія. Вас вислала Чехо-Словаччина на шпигунство до Польщі, як зв'язкового між українською армією в ЧСР та українськими боївками, що вже зачали діяти в Польщі. А ви — хорунжий української армії.

Заки ще я, зачудований, міг щонебудь відповісти на це обвинувачення, він почав мені відчитувати з тої грубої книги, шо лежала перед ним, ряд назвищ, як отамана Лисняка, сотників Буцманюка й Рудницького та інших.

Очевидячки — для Ігельського я нікого не знаю з них, а з самого обвинувачення сердечно сміюся, бо, коли б так справді було, їхав би я інакшим способом, а не ще в своїм військовім «френчі». 2)

Мушу тут зазначити, що д-р Ігельський у поведінці зо мною вів себе дуже культурно, ані мене особисто не образив, ані не висловлювався погано про нашу славну армію чи про український нарід.

Допит на тому не скінчився. Ще кілька старшин списували зо мною всякі протоколи — всі вели себе дуже чемно.

Около двох тижнів був я в'язнем військової влади, після чого передали мене назад у руки поліції. До того часу наспіли вже звіти про мене з поліції в Станиславові і востаннє допитував мене якийсь старший поліційний комісар. Поділася кудись чемність, комісар викрикував, називав українців гайдамаками і казав, що «ми, поляки, дамо собі з вами раду». Від нього дозідався я, що вертаюся до батьківського дому і дістав пораду «сидіти спокійно і заслужитися на ласку польської держави.»

Етапами від'їхав я до Станиславова. Тут ще раз допитували мене, в яких боях брав участь і чи не був жорстокий до поляків, і тоді звільнили, наказуючи сидіти тихо та просити вибачення в польського уряду за те, що «бунтувався проти найяснішої Ржечипосполитої».

Зараз на другий день зв'язався я з Читаренком. Показалося, що був це ніхто інший, тільки добрий мій знайомий Франц Борис, колишній командир Кінного Полку Січових Стрільців. Він точніше розказав мені про те, що я вже знав від сот. Рудницького, — про справу атентату на воєводу Борковського. Тільки тепер зайшли зміни. Сот. Рудницький подавав, що атентат мав би відбутися подібним способом, як на німецького канцлера Ратенава. Як відомо, Ратенава застрілили з авта, яким слідкували за ним змовники. Так і мене запевнено, що на міс-

---

1) Команда Корпусної Округи.

2) Військова блюза, з двома кишенями на грудях і двома бічними, шита на французький зразок.

3) Франц Борис, син коваля зо Станиславова, з передмістя званого «Зосина Воля». Був при УСС, мабуть з самих початків першої світової війни, приділено його до стрілецької кінноти, що нею командував мадяр, сотник Фаркач. Попався в російський полон і згодом знайшовся в рядах Січових Стрільців. У Корпусі СС у 1919 році командував Кінним Дивізіоном, перейменованим пізніше на П'ятий Кінний Полк, що відзначався гарною дисципліною і мав вироблену добру бойову славу. Був це прекрасно зорганізований і знаменито військовим вирядом засіблений полк. Крім його командира Бориса, ввесь командний склад — наддніпрянські старшини.

Мені відомо, що Борис був першим Командантом УВО в Станиславові, але не знаю, хто його поставив на те місце, можливо, що сам сл. п. полк. Євген Коновалець. Коли я приїхав до Станиславова, застав я на тому пості Бориса. Одначе його скоро заступлено іншим, бо він виявляв радянофільські погляди.

Сотника Бориса знав я дуже добре з військових часів, бо саме в П'ятому Кінному Полку СС під його командою перейшов я останню фазу наших визвольних змагань.

Бувши підчас другої світової війни в Німеччині, а потім у червні 1943 року в Станиславові, чув я, що Франц Борис згинув у боротьбі з большевицькими партизанами в Сокальщині.

ці є вже й авто і шофер і що я маю тільки собі це діло зорганізувати, виконати атентат і перейти за границю. Одначе вийшло таке, що авта нема. Та й не дуже зручно було б ним їздити — в той час у Галичині ще авт не було багато — мушу користуватися звичайним ровером. Воєвода часто їздив полювати і от у часі таких ловів мав я його застрілити. Сам один, щоб не лишати по собі сліду до УВО на місці, доки не перейду границі. Не вільно мені дати себе схопити.

Взявся я за підготову до пляну. Зібрав інформації про рухи воєводи і спосіб його життя, та заки ще прийшло до атентату — казали мені покинути цю справу. Воєвода не така то вже дуже важна особа, наближаються вибори до польського сойму в Варшаві, що їх польський уряд розписав теж і в Галичині, не мавши до того права, і УВО стояла перед великою політичною акцією в зв'язку з виборами.

В тій акції не брав я більшої участи. З початком 1923 року переїхав я до Страдча коло Янова, де мій батько дістав місце управителя великого млина. Не спиняюся ближче над моєю діяльністю з того часу, бо вона не відноситься до станиславівського терену. Але вже взимі того самого року батько дістав таке саме місце в Станиславові і ми вернулися назад до свого міста. Само собою, я негайно увійшов у зв'язок з місцевою організаційною сіткою УВО і станув до роботи.

Командантом УВО станиславівської округи був тоді «Кривий». 4) Він уже знав про мене з оповідань свого попередника, Бориса, і тому дуже легко було мені знайти з ним спільну мову. Була це надзвичайно чесна й обов'язкова людина і тієї моєї думки не змінив я й до сьогодні, помимо того, що пізніше з деяких кол висували різні закиди відносно його особи. Може колись прийде час, що можна буде про те одверто говорити.

Тимчасом в УВО повіяло іншим вітром. З організації кадрово-військової, куди міг і повинен був належати кожен колишній український вояк і старшина, перероджитувалася вона в тугіше здисципліновану організацію, пов'язану ланцюговою системою бойових п'яток. Вже був тоді Крайовим Командантом УВО сотник Юліян Головінський 5) і скрізь давалася відчуватися його тверда рука.

Мене влучено в Окружну Команду УВО як Бойового Референта і доручено організувати бойові п'ятки, найперше в самому місті, для місцевих потреб, потім виділювати звідти людей для потреб «Летючої Бригади» Юлька, що тоді якраз зорганізувалася, після чого такою самою системою якнайскоріше і якнайповніше охопити цілу станиславівську округу, куди, крім станиславівського, входили ще калуський і богородчанський повіти.

В тому часі два рази змінялися Окружні Коменданти УВО: перед «Кривим» був Н. В. 6), він же ж прийшов і після «Кривого» — за ввесь цей час я не покидав свого становища Бойового Референта. Тимчасом — попри нормальні мої обов'язки — приділено мене теж до «Летючої Бригади», куди від нас зо Станиславова належали ще Микола Ясінський і Роман Барановський, — про те на іншому місці. Група «Летючої Бригади» підлягала безпосередньо Головінському і через те її діяльність, хоч частинно відбувалася теж і на території станиславівської округи, не входить до властивої історії УВО в Станиславівщині.

До першої моєї п'ятки належали: Олесь Скоробогатий, «електромеханік» 7), Михайло Малинка, Микола Ясінський і «семінарист» 7). З них пізніше Микола Ясінський виробився на одного з найкращих бойовиків УВО. Я особисто звербував його до УВО, знаючи його добре з давніших часів. До українського війська він, як молодий віком, не був покликаний, проте в 1919 році якось туди дістався і приділено його до Коша УСС. Не дістав повного військового вишколу, бо й не було на те часу, доповнив його пізніше в УВО. Там і вчився стріляти з автоматичної зброї, якою пізніше так добре орудував. Звербував я його в 1924 році, перед тим довго і пильно йому приглядався, ми жили недалеко від себе й обидва належали до читальні «Просвіти» на Бельведері. 8) Крім нього я тоді притягнув до УВО його сестру Стефу, дуже ідейну й високої особистої моралі дівчину.

Олесь Скоробагатий, мій свояк, походив з мішаного подружжя, але виховано його на доброго українського патріота. Мати його була з польського роду, але з таких поляків, що не вміли по-польськи говорити. Ходив він до вчительського семінаря УПТ 9), одначе не міг його скінчити, поляки не дали, взяли його до війська та приділили до карного полку в Познані, де служба дуже тяжка і куди приділювали в той час усіх українців, що їх мали на «чорній лісті».

---

4) Подаю тільки псевдо, не мавши певности, чи «Кривий» не залишився в СССР і чи не живе ще там.

5) З сот. Юліяном Головінським познайомився я в таборі в Йозефові. Не пригадую собі, якого він тоді вживав псевда, загально всі ті, що знали його особисто, називали його Юльком, а в наших колах у Станиславові надали ми йому псевдо «Круль».

6) Живе в Аргентіні, трудно з ним зв'язатися, не відповідає на спроби відновити контакти.

7) Обидва в краю, тому не подаю їхніх назвищ, тільки псевда.

8) Про «Льолька» Ясінського писалося вже кілька разів. Згадував і я про нього в паризькому «Українському Слові», а крім того писав про нього Зиновій Книш у своїй книзі «Дух, що тіло рве до бою, (Юліян Головінський, Крайовий Командант УВО)». Тут я хотів би сказати, що це Льолько Ясінський

Михайло Малинка, ремісник, добрий хлопець і відважна людина, живе тепер в Австралії.

Під впливом Головінського відбувався тепер зворот до молодшого покоління, цебто в члени УВО почали тепер набірати людей, що не конечно мусіли вони служити в українському війську, якщо вони відвагою, патріотизмом і характером були варті стати членами УВО. Тим руководився і я в своїй організаційно-вербунковій діяльності та розглядався за такими молодими людьми. Станиславівщина розпоряджала чи не найкращими кадрами УВО в тих роках. Була велика кількість бойовиків зпоміж «старої войни», але й не бракувало молодших зпоміж свідомого робітництва і молоді середніх шкіл.

На початок, крім моєї п'ятки на Бельведері, я вишукував окремих членів по всіх закутинах Станиславова і в підміських околицях. В Княгинині мав я Юлька Слюсарчука 10), з яким ми під кінець 1922 року палили довкільних польських колоністів і поміщицькі польські двори. Він був учнем станиславівської гімназії і відважним бойовиком, але раз посовгнулася йому нога, викинули його з гімназії і посидів у тюрмі кілька місяців. Разом зо своїм товаришем Решетилом зробив він напад на когось там, але так розумно боронив себе, що адвокатові Бачинському 11) не залишалося сказати нічого іншого, як звернутися до присяглих суддів, щоб «з батьківським серцем і з вирозумілістю поставилися до дітей». Суд звільнив обидвох.

Мали ми доволі різної зброї, найбільше крісів і ручних гранат. Зате бракувало нам пістолів і револьверів. Найбільше було австрійських військових пістолів т. зв. штаєрів, і їх ми могли мати, скільки б потрібно, та що з того, коли до бойової роботи в місті вони нездалі. За великі на те, щоб носити їх у кишенях, навіть небезпечно — кожен міг те пізнати.

Помимо того, що велика саботажна акція УВО вже минула, все ж таки в Станиславівщині вона не переводилася, щораз то тут то там ділялися такі речі, як зривання мостів, перериванння телефонічних і телеграфічних сполук, турбування польських поліцийних станиць тощо. Цю роботу вели люди з місцевої сітки, що їх до інших цілей ми не вживали. Бойовики, намічені проводом УВО до спеціяльних цілей, не сміли вмішуватися в дрібні справи, щоб не наражатися на арешти та розконспірування.

На терені Станиславівщини УВО в тих роках дуже добре була законспірована. Та все ж поволі й на мене поліція почала звертати увагу. Підозріле було, що я живу при батьках і не маю ніякого заробіткового зайняття. Так було добре для мене, давало мені вільність рухів і я міг повністю віддаватися організаційній праці УВО. Та щоб зберегти себе якнайдовше, доручено мені поступити на працю до якоїсь української установи. Прийняли мене до «Маслосоюза» в Станиславові і я працював там з інж. Хомишином 12). Було це мені на руку, мав я більше нагоди стрічатися з різними людьми нашого підпілля, не викликаючи в нікого підозріння. Так довго тягнутися не могло, «Маслосоюз» боявся репресій і мене звільнили з праці.

Сталося це майже на моє бажання, бо я якраз збірався покидати Станиславів. Підчас одної з наших зустріч у Львові, Юлько Головінський казав мені бути приготованим на те, що разом з іншими бойовиками виїду за границю на спеціяльний вишкіл. Саме в тому часі організаційним шляхом дістав я наказ виїхати до Львова і вже на другий день засцерській вулиці.
ту..ав до дверей Мілька Сеника 13) у Львові при Рицерській вулиці.

кидав у 1924 році петарду на президента Войцеховського у Львові. Через Окружного Команданта в Станиславові, Н. В., «Юлько» зажадав від мене прислати від нас одного бойовика до атентату. Спершу я зголосився самий, та мене відкинули, як потрібного до іншої роботи, і тоді я вислав Льолька. Виїхав він у темно-синьому одязі і в окулярах — ніколи не ходив так зодягнений — щоб змінити трохи свій вигляд. Так я його пізніше й бачив у Станиславові після повороту з атентату. Його одяг та окуляри були причиною, чому за атентат арештували поляки жида Штайгера і зробили йому пізніше цілу судову справу. Бо Штайгер був так само зодягнений і мав такі ж окуляри, істерична акторка Пастернаківна «пізнавала» його, як того, що кинув бомбу. Льолько розказував мені, що петарда була зле спрепарована і тому не вибухла. Тепер відомо, що причина була інакша.

9) Українське Педагогічне Товариство, пізніша «Рідна Школа».

10) Він мав старшого брата, правника, що працював, мабуть, у «Церковній Штуці» і стояв осторонь від наших справ.

11) д-р Лев Бачинський, Голова Української Радикальної Партії.

12) Був він близьким родичем епископа Хомишина, помагав нам у роботі, навіть УВО зберігало зброю в епископській палаті, про що епископ, само собою, не знав, інакше був би прогнав свого родича з палати. А для нас це було дуже важне, бо — де як де — але в епископа Хомишина ніколи польська поліція не здогадалася б шукати за магазином зброї УВО.

13) Омелян Сеник — Грибівський.

Д-р Петро Стерчо

ТЕХНІКА ВИБОРІВ ПРЕЗИДЕНТА ЗДА

I.

У справжній демократичній системі державного устрою вибори стають фактично найважливішим елементом вияву волі народу та реалізації принципу суверенности народу. Це відноситься зокрема до т. зв. репрезентативної демократії в протилежності до т. зв. прямої демократії. У стариннїй Греції, а радше у грецьких містах-державах, практиковано пряму або безпосередню демократію, що базувалася на безпосередній участи всіх громадян у вирішуванні важливих справ держави, видаванні законів, у керівництві держави. Це відбувалося шляхом загальних зборів громадян міста-держави. Очевидно, що тільки малі своїми розмірами міста-держави з обмеженою скількістю громадян мали можливість стосувати цей рід демократії. Історія згадує не тільки грецькі, але й італійські та інші міста-держави, що мали державний устрій безпосередньої демократії. Старо-українське віче, козацькі збори на Запоріжжі, як також наші громадські збори в селах — це своєрідні форми прямої демократії.

У Злучених Державах Америки до сьогодні залишилися певні форми прямої демократії в містечках деяких східніх стейтів Нової Англії. Тут щороку ще відбуваються збори всіх управнених до голосування громадян, звичайно навесні, які рішають засадничі справи даного містечка. Позатим, на терені ЗДА, на всіх трьох щаблях правління тобто льокальному, стейтовому та федеральному, застосовано представницьку форму демократії, що полягає на переданні суверенного права народу виборним представникам, які в імені народу суверенно рішають усі справи приналежні до їхньої компетенції.

II.

Згідно з постановами Конституції ЗДА, виконавча влада незалежна від законодатньої та судейської і навпаки. Тому то вибір президента і його заступника відбувається незалежно від законодатньої влади, тобто незалежно від Конґресу. Всупереч загальній опінії, згідно з діючими конституційними законами, президента ЗДА і його заступника вибирає спеціяльний орган — т. зв. Виборча Колеґія, — а не виборці безпосередньо.

Американське законодавство забезпечує стабільність виконавчої влади в той спосіб, що визначає не тільки термін, на який вибирається президента **й віцепрезидента, але й** називає докладно день, в якому мають відбуватися вибори; більше того, визначує докладно годину дня, в якому уступаючий президент передає урядування нововибраному президентові. І так, федеральний закон з 1845 р. приписує, що члени Виборчої Колеґії в окремих стейтах мають бути вибрані безумовно «у вівторок, що слідує по першому понеділкові у місяці листопаді» кожного 4-того року; знову ж, інший федеральний закон з 1934 р. зобов'язує членів Виборчої Колеґії кожного стейту зокрема зійтися на спільне засідання в відносних стейтах і віддати свої голоси за кандидатів на президента і віцепрезидента окремо, в «перший понеділок після другої середи в місяці грудні зараз після їх вибору». Згідно з постановами Дванадцятого Доповнення до Конституції ЗДА, це голосування повинно відбуватися листками, при чому списки голосуючих членів Виборчої Колеґії повинні бути виготовлені визначуючи поіменно, хто за ким голосував, при чому всі члени Виборчої Колеґії даного стейту повинні підписати протокол про вислід їх голосування, затвердити правосильність їхніх підписів, і запечатаний протокол переслати до Вашінґтону на руки Президента Сенату. Разом з цим протоколом пересилаються посвідки всіх членів Виборчої Колеґії про їхній правосильний вибір, підписані губернатором даного стейту.

Згідно з постановою окремого федерального закону, члени обидвох палат Конґресу (Палати Репрезентантів і Сенату) сходяться на спільне засідання дня 6 січня наступного року по виборах, під головуванням президента Сенату, і, при активній співучасті чотирьох скрутаторів — по одному представникові обидвох передових партій з кожної палати — президент Сенату відчиняє запечатані конверти стейтових Виборчих Колеґій та підраховує вислід голосування. Щойно після цього офіційного підрахунку голосів членів Виборчої Колеґії, кандидати на президента й віцепрезидента, що одержали абсолютну більшість голосів Виборчої Колеґії (тепер щонайменше 266 з усіх 531) проголошуються обраними.

Нововибраний президент і віцепрезидент не переймають своїх постів негайно по офіційному їх виборі. Згідно з приписами Двадцятого Додатку до Конституції ЗДА, урядування дотогочасної адміністрації кінчиться точно в 12-ій годині (Вашінґтонського стандартного часу) вполудне дня 20 січня наступного року по президентських виборах, а нововибраний президент в тому ж моменті переймає урядування.

Ці законні постанови ґарантують стабільність виконавчої влади ЗДА і запевняють урядування тої ж адміністрації впродовж чотирьох років. Ця стабільність адміністрації переможного кандидата та його партії забезпечена окремим Законом На-

ступства з 1947 р., який — згідно з Конституцією — постановляє, що на випадок смерти, уступлення, усунення (шляхом т. зв. імпічмент — оскарження палатою репрезентантів і засудом Сенату) або з іншої причини неможливости виконування обов'язків президента, його права й обов'язки переходять негайно на віцепрезидента, стає тоді президентом ЗДА, а коли б і з ним що трапилося, тоді наступство забезпечене в такому порядку: президент репрезентантів, президент Сенату (виборний, бо віцепрезидент ЗДА є його екс-офіціо президентом, але в даному випадку його нема), далі йдуть члени кабінету (іменовані президентом за згодою Сенату, а не вибрані) в такому порядку: державний секретар (м. закордон. справ), скарбу міністер оборони, генеральний прокуратор (міністер справедливости), пошт, внутрішніх справ, агрікультури, міністер торгівлі й накінець міністер праці. В часі видання цього закону ще не існувало міністерство здоровля, соціяльної опіки й освіти, отже про цього міністра нема згадки з тому законі.

Якщо б при виборі президента члени Виборчої Колегії віддали рівну кількість голосів, на двох кандидатів, тоді справа вибору президента, згідно з постановами XII Додатку до Конституції, передається до Палати Репрезентантів, члени якої, — голосуючи за кожний стейт окремо, вибирають більшістю голосів президента ЗДА з-поміж тих двох кандидатів. Якщо ні один з кандидатів на віцепризента не одержить абсолютної більшости — або якщо в теперішній дійсності обидва вони одержали рівну кількість голосів, тоді Сенат вибирає з-поміж них віцепрезидента, більшістю голосів.

Стільки про правні постанови відносно виборів президента та віцепрезидента ЗДА.

III.

Назагал існує враження, що президента обирають безпосереднім голосуванням усі виборці ЗДА. Однак треба застерегти, що урядові чинники дуже старанно зберігають законно-конституційні приписи. Хоч зараз по закінченню підрахунку голосів у день президентських виборів громадяни знають, хто фактично виграв вибори, однак це не вважається офіційним обранням, бо фактично нема ніяких законних приписів проте, що член Виборчої Колегії, який завдячує свій вибір голосам за конкретного кандидата на президента, не може змінити в міжчасі своєї думки. Отже члени Виборчої Колегії легально вільні від якихнебудь обов'язків голосувати на того чи іншого кандидата.

Цій справі пересічний громадянин надає малого значення. Однак з правноконституційного боку існування Виборчої Колегії гарантує федеральний характер вибору президента. Тому то всякі пропозиції до зміни конституції, що прямували до знесення Виборчої Колегії і введення безпосереднього вибору президента не мали успіху і напевно ще довго не матимуть його, бо сантимент стейтової окремішности в багатьох стейтах дуже сильний.

В день президентських виборів, виборці в окремих стейтах, віддаючи свої голоси на кандидата на президента демократичної чи республіканської, прогібіційної чи якої іншої партії, легально віддають їх на т. зв. електорів (членів Виборчої Колегії), які вже наперед здеклярували в той чи інший спосіб, що вони голосуватимуть за даного кандидата на президента. В практиці, в деяких стейтах імена електорів навіть невідомі виборцям — вони там зовсім не подаються на виборчих лістах — все ж, правно, виборці не обирають президента безпосередньо, голосують на електорів, які будуть голосувати їхнього кандидата.

Говорячи про Виборчу Колегію — так мало відому широкому загалові — треба ще вияснити два питання, а саме: а) скільки електорів обирається з кожного стейту, та б) що рішає про вибір тої чи іншої групи електорів. До першого питання, — кожний стейт обирає кількість електорів рівну сумі його представників у Конґресі, тобто рівну сумі членів Палати Репрезентантів і сенаторів, що їх даний стейт висилає — на основі окремого ключа — до Федерального Конґресу. (До Сенату кожний стейт висилає по двох сенаторів; а кількість конгресменів залежить від кількости населення даного стейту в порівнянні до всього населення ЗДА; 435 конгресменів розподілюються поміж 48 стейтів пропорційно до їх населення що-десять років, після кожного перепису населення. Тому-то, напр., стейти Делвар, Невада, Вермонт і Вайомінґ обирають всього по трьох електорів, тоді як стейт Нью Йорк вибирає 45 електорів, Каліфорнія та Пенсильванія по 32, а Арізона, Айдаго, Монтана, Нью Гемпшир, Нью-Мексико, Норт Дакота, Ровд Айленд, Савд Дакота, Ютаг по 4, і т. п.

В початках суверенности ЗДА, членів Виборчої Колегії обирали стейтові леґіслатури, але з часом цей стан змінено на загальний безпосередній вибір громадянами. Давніше обирано електорів з виборчих дистриктів, що давало можливість репрезентації різних партій з стейтовій Виборчій Колегії. В сучасну пору однак, у всіх стейтах зобов'язує принцип релятивної більшости, який полягає в тому, що партія, яка одержала найбільшу кількість голосів з-поміж усіх — навіть тоді, коли б вона не здобула абсолютної більшости голосів — дістає усі існуючі в стейті мандати електорів, які солідарно віддають усі голоси на свойого кандидата.

Здавалося б, на перший погляд, що це досить маловажна справа. А тимчасом, ця система не тільки зберігає принцип федеральности вибору президента, але згідно з тим принципом існує можливість того, що президентом може бути обраний кандидат, який не одержав більшости усіх голосів. Історія ЗДА занотувала дотепер 10 т. зв. «мен

шостевих» президентів. До них належать м. ін. Полк (1844 р.), Тейлор (1848), Буханан (1856), Лінкольн (1860), Гасс (1876), Ґарфілд (1880), Клівленд (1884і 1892), Гаррісон (188 8), Вілсон (1912 і 1916) та Труман (1948). Всі вони одержали менше ніж половину всіх відданих виборцями голосів. Напр. у виборах в 1912 р. Вудров Вілсон одержав усього 42% усіх відданих голосів, але вони були так розподілені в стейтах, що одержав 83% мандатів у Виборчій Колегії. Проти зміни існуючих постанов виступають зокрема ті стейти, в яких обидві політичні партії, республіканська й демократична, не мають виразної більшости й постійно за неї змагаються. Рівно ж противляться знесенню Виборчої Колегії ті стейти, що намагаються зберегти якнайбільшу децентралізацію ЗДА.

IV.

Якщо йдеться про переводжування самих виборів, то вони відбуваються назагал на основі стейтових виборчих законів. Крім вище згадуваних федеральних законів і постанов 15-ого та 19-ого додатків до Конституції ЗДА, що забезпечують рівні виборчі права для всіх громадян незалежно від расової, релігійної і т. п. приналежности (з метою загарантувати виборче право для негрів у південних стейтах від 1870 р.) та незалежно від статі (забезпечення виборчих прав для жінок від 1920 р.) поодинокі стейти регулюють хід і унасть у виборах самостійно. Тому то в різних стейтах ЗДА можна зустріти різницю в постановах відносно віку для управнення активного виборчого права громадян, напр. у деяких стейтах активний виборчий вік встановлено на 18 років (Кентакі, і ін.), тоді як більшість стейтів має виборчий вік 21 рік життя. В багатьох стейтах існують виборчі приписи відносно грамотности громадян і вміння інтерпретувати постанови стейтової та федеральної конституції. Отже, у виборчому законодавстві самостійність стейтів відчувається досить виразно, зокрема в південних стейтах.

Президенські вибори також регулюються стейтовими законами. Крім виборчого віку, кваліфікацій грамотности, постанов про реєстрацію виборців і т. п., стейтові закони реґулюють також справи пра виборів президентських кандидатів, як також ставлять вимоги відносно правосильности зголошення кандидатів, форми виборчих літ і т. п. Крім того, самі вибори проходять під доглядом не так федеральних як стейтових органів, бо тоді як взаємовідносини поміж федеральними та стейтовими державними органами базуються на рівності компетенцій у їх ділянках, то локальні органи правління підчинені стейтовим, а в тому й виборчі комісії, що працюють на місцях.

V.

Правибори, в яких різні кандидати тої самої політичної партії змагаються за здобуття популярности і делегатів на виборчі вседержавні конвенції, хоч і реґулюються стейтовими законами, слід уважати внутрішньою справою дотичних політичних партій. Так само відносно правиборів є великі різниці в окремих стейтах. Тут треба відмітити, що тоді як правибори, є дуже важливим елементом у американській виборчій системі, якщо йдеться про вибори кандидатів до льокальних і стейтових органів, як також кандидатів на конгресменів і сенаторів, то для номінації кандидатів на президента й віцепрезидента вони не мають такого значення. Тоді як у першому випадку правибори в деяких стейтах однозначні з виборами даного кандидата на намічений пост, бо там традиційно верховодить одна партія, напр. демократична в південних стейтах, а республіканська в деяких стейтах середнього заходу, то президентські правибори вважаються тільки контестом популярности кандидатів, бо їх остаточно іменують обидві чолові політичні партії на своїх гучних вседержавних конвенціях.

Конвенції звичайно опрацьовують політичну плятформу, що повинна б бути базою політики майбутнього президента. Треба однак відмітити, що партійна плятформа кожночасно переповнена загальниками в той спосіб, щоб могти твердити, що дана партія виступає в інтересі кожної з існуючих в державі соціяльних верстов населення. Так як плятформа є вислідом компромісу різних внутрішньо-партійних фракцій, так і вибір кандидатів на президента та віцепрезидента є вислідом різнородних компромісів, напр. льокальних (конституція ЗДА постановляє, що президент і віцепрезидент не можуть бути з того самого стейту), а зокрема різних соціяльно-економічних груп. Звичайно, коли кандидат на президента є з котрогось східнього стейту, то кандидат на його заступника є з котрогось західнього стейту; коли один з них належить до більш поміркованого крила партії, то другий до більш радикального, і т. п.

Починаючи від вересня аж до самих виборів, у ЗДА ведеться завзята передвиборча агітація, — дуже важливий елемент справжньої демократії. Досить часто чути голоси, зокрема поміж тими, що не звикли ще до американського способу життя, що агітація, яка засадничо базується на взаємному обвинувачуванні партійних кандидатів у їх недомаганнях і далекойдучих обіцянках населенню, що вона ведеться мовляв негідно, і т. п. Передвиборча кампанія має чимало в собі позитивного! Насамперед треба відмітити факт гострої критики політики партії, що була при кермі впродовж останніх чотирьох років. Ця критика остерігає адміністрацію від нерозважних кроків, як також змушує партію вести політику по лінії інтересу загалу народу. Ця критика є запорукою обережної фінансової господарки, як також гідної поведінки всіх відповідальних членів адміністрації. З другого боку, ця критика дає можливість громадянам довідатися про наявний стан справ країни в усіх ділян-

ках, бо партія при кермі вказує на позитиви своєї політики впродовж останніх чотирьох років, а опозиційна партія вказує на негативи, вишукуючи їх дуже дбайливо. У висліді, пересічний громадянин, читаючи звідомлення в пресі, слухаючи промови кандидатів у радіо й оглядаючи їх в телевізії, може виробити собі погляд на стан справ, порівнюючи твердження обидвох сторін. Назагал, в Америці вважають передвиборчу кампанію важливим елементом громадського виховання. А теж, змаг за голоси в майбутніх виборах іде під кутом розуміння того факту, що в день виборів доля країни спочиває в руках виборців і вони з повною відповідальністю за власне майбутнє і своєї країни віддають свої голоси.

Передвиборча кампанія — це в ЗДА дуже коштовна справа. У 1952 р. у президентських змаганнях витрачено на кампанію обидвома головними політичними партіями около 65 мільйонів долярів, а цього року, як інформують відповідальні чинники, політична боротьба коштувала обидві партії коло 80 мільйонів долярів, не зважаючи на обмеження Закону Гача з 1939 і 1940 рр. Цей закон обмежує витрати кожного «політичного комітету» до 3 мільйонів річно, однак виявилося, що після того як цей закон прийнято, різні «політичні комітети» почали рости як гриби по дощі.... і в той спосіб, властиво, закон розминувся з ціллю. Між іншим, як інформують відповідальні партійно-політичні чинники, нема великих труднощів зібрати ці колосальні суми грошей на виборчу кампанію... Вони заявляють, що ті гроші варто витратити за ті користі для народнього загалу, які приносить передвиборча кампанія, зокрема збудження заінтересування пересічного громадянина справами держави й правління та його політичного вироблення. Кінець кінців, витрачається всього яких 50 центів на душу...

VI.

Говорячи про американську двопартійну систему, дуже часто це поняття надто спрощується. В постороннього глядача може витворитися враження, що на терені ЗДА існують дві політичні партії, тобто демократична та республіканська. Тимчасом, це розходиться з дійсністю, бо в цьогорічних президентських виборах, крім республіканського кандидата на президента, теперішнього президента Двайта Айзенгауера, та Едлей Стівенсона — кандидата демократичної партії, — аж вісім інших політичних партій (очевидно, не тільки малопопулярних, але й маловідомих) виставило своїх кандидатів на президента та віцепрезидента до участи в виборах дня 6. листопада 1956. Це є політичні партії, що їх плятформи заступають погляди від скрайньо-правих консерватистів, які борються за знесення федерального доходового податку, до скрайніх лівих, що виступають з соціялістичною плятформою.

Недавно створена консервативна «Стейт-Райтс -Парти» (партія оборони конституційних прав стейтів), що складена переважно з розчарованих республіканців сучасною соціяльною політикою партії, висунула кандидатуру Т. Колемана Ендрюса, колишнього комісаря для збірки податків у адміністрації президента Айзенгауера, на президента, а колишнього республіканського конгресмена Томаса В. Вердела — на віцепрезидента. Імена цих кандидатів зареєстровані в стейтах Арканзас, Айова, Люїзана, Міссіпі, Нью-Джерзі, Нью-Мексико, Норд Дакота, Теннесі, Тексас, Вірджінія та Висканзин. В Алабамі та Джорджії приклонники цієї партії агітують за вписування цих кандидатів на бальоти підчас виборів.

Інша подібна група консервативних оборонців стейтових прав іменувала кандидатом на президента демократичного сенатора Герри Ф. Бирда (з Віджінії), кандидатом на віцепрезидента республіканського сенатора з Індіяни, Віліяма Дженнера. Прізвища цих кандидатів є на виборчих списках у Кентакі, Савт Каролайні і, можливо, в інших.

Прогібіційна партія під проводом проф. д-ра Інока А. Голтвика з Іллиной, не здала своїх позицій і знову виставила своїх кандидатів у Каліфорнії, Делвар, Індіяні, Кенсасі, Масачусетс, Мішіген, Нью-Джерзі і Нью-Мексико. Ціль цієї партії — привернути знову заборону продукції та продажі алькогольних напитків.

Різні соціялістичні групи виставили аж трьох кандидатів на президента. Соціялістична партія кандидувала на президента Дарлінгтона Гупса, 60-річного правника з Пенсильванії, і його прізвище фігурує на офіційних виборчих списках у чотирьох стейтах, разом з Пенсільванією. У 12-тьох стейтах фігурує прізвище Еріка Гасса від Соціялістичної Партії Праці, а в інших стейтах кандидує Феррел Добс з рамені соціялістичної робітничої партії. Джорджія Коззіні кандидує на віцепрезидентку з партії Гасса, а Міра Т. Вайнс на віцепрезидентку з Добсом.

Кандидат на президента в попередніх виборах з рамени «партії бідняків», Генрі Б. Краеські, перейменував свою партію досить претенсійно на «Американ Тирд Парти» (Американську Третю Партію) і знову зголосив свою кандидатуру на президента, а з ним кандидує на віцепрезидентку Анна Марія Єзо. Його засаднича точка плятформи цієї «партії» — це прилучення Канади до ЗДА, щоб у той спосіб дістати нагороду за довги Великобританії супроти ЗДА... Краеські — колишній годівельник свиней, а тепер власник коршми.

Очевидно, що всі ті дрібні партії не мають ніякого поважного значення в президентських виборах.

МАНДРІВКА ПО ЖУРНАЛАХ

«*ВІТЧИЗНА*» ч. 9., за вересень 1956. Петро Кравчук у статті «Іван Франко і канадські українці» хоче представити вплив Франка на українських поселенців у Канаді і культ його серед них. «Канадські українці» в автора х це заробітчани, що приїхали до Канади давно. Ні одним словом нема згадки про велику політичну еміграцію до Канади між обидвома світовими війнами і, зокрема, по останній війні. Оці то «канадські українці», це самі читачі — хронологічно беручи — «Червоного Прапору», «Робочого Народу», «Українського Життя» та «Українського Слова», (соціял-демократичних, а пізніше большевицьких часописів у Канаді), члени української соціял-демократичної партії до війни, а тепер — різних організацій, що ними большевики прикривають свою роботу в Канаді, і вони тільки й те робили, що читали твори Франка, передруковували його в своїх виданнях, влаштовували святочні академії в його честь, називали його іменем свої домівки і черпали надхніння до штрайків і до «революційної боротьби», за що їх «реакційний» уряд Канади запроторював у концентраційні табори. Були ще там якісь «буржуазні націоналісти» та не варті вони доброго слова, бо вони відтягали українських поселенців від активної боротьби за свої права, розпалювали серед них шовінізм, впоювали в них почуття меншевартости. І, «в той час як українські робітники і фермері гідно вшановують пам'ять Франка і високо цінять його творчість, то буржуазні націоналісти намагаються при всякій нагоді применшити його роль, знецінити його творчість, а один з них навіть назвав ранні твори Франка «небилицями».

Журнал «*ЖОВТЕНЬ*», орган Спілки Радянських Письменників у Львові, присвячує Іванові Франкові ціле своє число за серпень. «Жовтень» виходить у Львові, то й годилося б, щоб він найбільше з усіх інших українських большевицьких журналів написав про Франка, якого вся творчість і ціле життя проходили у Львові.

Увесь матеріял упорядкований у таких розділах: Безсмертя Великого Каменяра — Поетичний Вінок — Незабутні місця — Публікації — Критика та бібліографія — Його імені. З більших речей, Денис Лукіянович помістив там свою повість «Орел розправляє крила».

З допису Андрія Остапенка, секретаря РК КПУ Івано-Франківського району довідуємось, — хоч не маємо певности чи про те вже давніше не було інформацій у вільній українській пресі — що містечко Янів між Львовом і Явором перейменовано на Івано-Франків, на ту згадку, що поет частенько заїжджав туди на відпочинок ловити рибу в великому тамошньому ставі.

Вступом до франківського числа «Жовтня» — переклад з французького тексту рішення комуністичної партії «Всесвітньої Ради Миру», щоб до списку великих ювілейних дат цього року додати сторіччя з дня народження великого українського поета і прозаїка Івана Франка. Хвалять комуністи в світі француза Анрі Барбюса чи американського Говарда Фаста — нехай же ж похвалять і українця Франка, хоч він до них так пристає, як п'ястук до носа. Невже ж, думаємо, такого значення здобули українські большевики в світі, що аж до «Всесвітньої Ради Миру» Франка просунули? Куди там! Пропозицію внесли не українські большевики, тільки «Радянський Комітет Захисту Миру», а серед підписів під рішенням даремне було б шукати представників України, цебто УРСР. Є там Англія, Бельгія, Франція і т. д., разом 16 країн (нота бене — серед членів Бюра Всесвітньої Ради Миру нема представника ЗДА!) навіть маленький Ліван, є — ще б пак! — і СССР заступлені аж чотирма членами, а міжними і хахол Олександер Корнійчук — але нема України, батьківщини Івана Франка.

«*РАДЯНСЬКА ЖІНКА*», ч. 8 за серпень 1956 року, не так як інші советські українські місячники, присвячує доволі мало місця Іванові Франкові в столітній ювілей письменника. Знаходимо там усього дві невеличкі статейки. Зіновія Франко, мабуть унука Івана, кандидат філологічних наук, пише «Великий Каменяр», в століття з дня народження 1856 — 1956» і Любов Забашта дає опис Музею Івана Франка у Львові, підкреслюючи в ньому — авже ж — все те, чого потрібно большевицькій пропаганді. На одну колюмну помістила там розповідь Розалія Гаврилик, п. н. «Наш великий земляк». На першій сторінці — портрет Івана Франка, а в середині дві ілюстрації — «Іван Франко на етапі під час арешту в 1880 р.» та картинки до «Захар Беркута». Стільки всього. Не багато, як на журнал жінок, для яких може ніхто в Галичині і навіть у цілій Україні не зробив стільки, що Іван Франко. Треба ж бо заповнити 32 сторінки «кращими пташичницями», і т. д. Що ж Франко супроти них?

СПРАВЛЕННЯ ПОМИЛОК

В числі 11 (95) «Самостійної України» за листопад 1956 року закралися деякі прикрі помилки, а саме:

В статті «Перший Листопад та українське військо» на сторінці 2, рядки 10-11 згори в першій колюмні надруковано «тринадцяти понктів» президента Вілсона, має бути — **«чотирнадцяти пунктів президента Вілсона».** Ця сама помилка зайшла на іншому місці в дальшому тексті цієї статті.

В статті «Пацифізм і психологія української миролюбности» рядок 5 знизу і ст. 5,, 1 рядок згори замісць «від Маркса до Деметри» має бути — **«від Марса до Деметри»**.

На стор. 5 перша колюмна, рядок 22 згори замісць «правости» має бути **«правовости».**

На стор. 6, перша колюмна, рядок 3 згори замісць «первнем настроєм» має бути — **«первневим настроєм».**

На стор. 6, друга колюмна, 19 рядок знизу замісць «не завжди зв'язувався», має бути — **«на завжди зв'язувався».**

В статті «До історії казахсько-російських взаємин» між рядками 10-11 першої колюмни бракує цілий рядок — **«72.6 на 100 штук рогатої худоби, а в акмолінській області»**.

В розділі «Мандрівка по журналах» стор. 24, перша колюмна, рядок 7 згори **замість** «хиткі і зручні» має бути — **«хитрі і зручні».**

Прохаємо справити ці помилки і вибачити наш недогляд .

В ЦАРСТВІ КНИГ:

ІРИНА КНИШ: ІВАН ФРАНКО ТА РІВНОПРАВНІСТЬ ЖІНКИ

(У сторіччя з дня народин. Накладом авторки. Вінніпеґ 1956, стор. 155.)

Ювілейний Франковий рік добігає до кінця. Протягом року ми мали добру нагоду не тільки відсвіжити ґрунтовно наші відомості про Великого Каменяра, але й довідатися дещо нового. В ювілейному році видано чимало Франкових творів і біографічних заміток і статтей про нього.

Зокрема справі відношення Франка до жінок і до жіночого питання присвячено багато місця в пресі. Сливе всі жіночі журнали й сторінки нашої преси присвятили цьому питанню увагу. Та найповніше й найдокладніше цю тему розробила без сумніву пані Ірина Книш у обговорюваній нами книжці.

Головна заслуга авторки в тому, що вона виходить далеко поза межі звичайної журнальної статті і, хоч може й не вичерпує всього питання (при сучасному стані франкознавства це, зрештою, неможливо!) та не має претенсій дати строго наукову працю, то все ж подає багатий матеріял, що насвітлює Франка як живу людину з усіма добрими сторонами свого характеру й помилками. Завдяки цьому вийшов не штампований образок, а опис справді великої особистости з її пристрастями й глибокими переживаннями.

Книжка розділяється на три частини. Перша і найбільша є біографічна, про особисте відношення Франка до жінок, другий розділ торкається Франкових поглядів на жіноче питання, а третій приєвячений ролі Франка в розвитку українського жіночого руху. На нашу думку найкраще вийшов перший розділ про любов і подружжя поета. Цей розділ повний трагічних моментів ледви чи можна читати без глибокого зворушення. Керуючися жіночою інтуїцією п. Ірина Книш старається при помочі наявного матеріялу (листи, спогади, твори тощо) відтінити глибину почувань Івана Франка до різних жінок на його життєвому шляху. Висновки, яких до речі п. Книш не накидає і ніде не підкреслює, але які напрошуються читачеві самі під час читання, на нашу думку в загальному правильні. Центральною фігурою першого розділу справедливо виведено Ольгу Рошкевич (пізнішу Озаркевич), зате авторка старається майже зовсім не торкатися болючих переживань Івана Франка в зв'язку з Целіною Журовською, яка таки відограла значну ролю в житті поета.

Дуже справедливо й добре схарактеризовано в обговорюваній нами книжці Ольга Хоружинська, дружина Франка. Її гостро і зовсім несправедливо засудило галицьке суспільство, що не могло зрозуміти її, так само як вона не розуміла його. Доля судила Франковій дружині відограти ролю пасивної героїні. Мій батько, який в таких випадках віддзеркалював досить правильно опінію київської «старої громади», нераз зазначував, що київляни брали Франкові за зле, що він одружився задля грошей. Коли це порівняти з арґументами Франка проти його шлюбу з Анною Павлик, то хто знає, чи ці закиди були такі вже безпідставні. В усякому разі, якби Ольга Хоружинська жила в Києві, вона б не вирізнялася так, як у Львові і не стала б притчею во язицех. Трагедія пані Франко поглиблюється ще й тому, що вона допила свій гіркий келих аж до дна.

У другому розділі: «Жіноче питання» дуже пластично накреслено різниці між поглядами Михайла Павлика й І. Франка на жіноче питання та показано перевагу Франка під кожним поглядом над провінціяльними міркуваннями Павлика з цього приводу. У третьому розділі: «Український жіночий рух», показано значення Івана Франка і його практичні заходи присвячені розвиткові українського жіночого руху в Галичині.

У двох останніх частинах книжки п-ні Ірина Книш виступає гарячою поборницею жіночої еманципації. Хоч автор цих рядків і не поділяє багатьох поглядів і натяків авторки в цьому питанні, але треба визнати, що боротьба за жіночу еманципацію в другій половині, зокрема ж у Галичині, була необхідна і хвала Франкові за те, що він і тут доклав немало зусиль.

Очевидно в книжці є багато дискусійного, але це лиш підносить значення і вартість видання. Гарний папір і численні фотоґрафії та фотокопії збільшують вартість цієї праці. Віримо, що кожний хто хоч трохи цікавиться нашим минулим взагалі, а Франком зокрема прочитає з великою приємністю це видання.

М. АНТОНОВИЧ

МИХАЙЛО ВОЗНЯК:

НАРИСИ ПРО СВІТОГЛЯД ІВАНА ФРАНКА

сторін 194)

На книжку складаються три нариси: а) Автобіографічний елемент в оповіданні Франка «На дні», б) Перший наддністрянський проґресивний журнал, в) Формування світогляду Івана Франка (документи з 1878-1881 років). Тією збіркою хотів автор відзначити 100 річчя з дня народин Франка, одначе не довелоєя йому зробити того — помер він у 1954 році. Збірку випустив львівський університет уже по смерті автора, як зазначено це в передмові, підписаній «кафедрою української літератури». В тій же передмові сказано, що «в працях М. Возняка були істотні суперечності і виявлялась слабкість методів досліджування» і це дає нам підставу догадуватись, що помимо запевнень видавців, що хочуть вони «зберегти волю автора, його манеру викладу і стиль», вони досить вільно поводилися зі спадщиною по Возняковi. Большевицькі професори мають за собою традицію в «справлюванні історії» відповідно до потреб колись Сталіна, а тепер «колективного керівництва», вони майстри в тому, щоб «пропускати зайве» і «виправляти невірне». І в рецензованій нами праці знаходимо в різних місцях уступи, що досить виразно відбивають від наукового стилю М. Возняка та показують на одну з двох можливостей: або це посмертні додатки, що їх поробила «кафедра української літератури», або автор мусів підстроюватися під большевицький лад і послуговувався брошурковою стилістикою «політосвітніх» большевицьких видань.

Михайло Возняк — видатний історик української літератури, від років досліджував творчість Франка, що тим легше приходилося йому, бо працював він у Львові, де жив творив і помер Іван Франко і де сліди його життя і творчости стрічалося на кожному кроці. Статті його відзначаються багатством фактичного й біографічного матеріялу та сумлінним підходом у його досліджуванні, а тому — відкинувши данину режімові — все таки будуть вони мати тривку наукову вартість.

Всі три статті відносяться до 1876-1882 років — ранньої молодости Франка. На думку видавців, це були «вирішальні для вироблення світогляду письменника часи». А метою книги — доказати, що світогляд Франка був матеріялістично-соціялістичним. Це й найлегше зробити, закінчивши свої докази на початку 80-их років. Бо тоді Франко, як багато молоді в інших народів, цікавився соціялізмом, новою на той час появою в Європі. Та й сам він признається, що був соціялістом — «я був соціялістом по симпатії, як мужик». А в статті «Суспільно-політичні погляди Михайла Драгоманова» (Літ. Наук. Вісник, 1906, кн. 8, ст. 229) вияснює він ближче цей своєрідний соціялізм, що був скоріше виявом прагнення соціяльної справедливости для свого народу, як сприйняттям марксівського світогляду. Вихідною точкою там був «вид хлопської нужди та кривди і гаряче співчуття тою кривдою та бажання винайти такий суспільний порядок, у якім та кривда була би зведена до мінімум».

В першій статті соціялістичний світогляд показує Возняк деякими поглядами на різні суспільні справи в уривках листів до Ольги Рошкевич, а найбільше одним листом, де Франко викладає неначе своє «профессіон де фуа». Але тут же додає.

> *«В його поглядах існує ряд протилежних моментів, що свідчать про недостатнє розуміння Франком питання про клясову боротьбу, про процес переходу від старих виробничих відносин до нових, що відбуваються шляхом революційного повалення старих виробничих відносин і ствердження нових. Франко вважає основою суспільного розвитку науковий і технічний проґрес, недоцінює клясової боротьби, тобто вчення наукового соціялізму про взаємовідносини між продуктивними силами і виробничими відносинами в суспільному виробництві він не сприйняв».*

Ледве чи можна з цілою певністю сказати, що ці рядки вийшли з-під пера Михайла Возняка, тим більше, що сліду з них нема в перводруку цеї праці в місячнику «Живе Слово», Львів, 1938 р.

Друга стаття обговорює видавничу діяльність Франка в тих роках, цебто «Громадський Друк», «Дзвін» і «Молот». Підкреслює його зв'язки з львівським робітництвом, спиняється на його процесі у Львові та виловлює звідти все потрібне для своєї цілі. Звертає на себе увагу Франкова критика тодішнього європейського лібералізму та його карикатурних форм — та це не конче соціяліст мусів би її висказувати, під багато дечим з того може підписатися й сучасний націоналіст.

Третя й остання стаття — збірає докупи та синтезує досліди автора про ту добу. Дає він дослівний переклад на українську мову брошурки Франка «Катихізм соц'ялістични», виданої польською мовою в Липську 1878 р. та обговорює другу, написану в співпраці з Болеславом Червєнським і надруковану в Женеві 1881 року, якої заголовок переходив довгу дорогу: найперше мав це бути «Програм соціялістуф польскіх і рускіх всходней Ґаліції», помилково надруковано «Програм соціялістуф польскіх всходней Ґаліції», після протесту авторів змінено на «Програм соціялістуф ґаліцийскіх» і вкінці передруковано, як «Програм ґаліцийскєй партії роботнічей». Критичний розбір обидвох тих брошурок — що мали б доказувати соціялістичний світогляд самого Франка — забирає майже цілу статтю.

Як сумлінний науковий працівник, автор повизбирував усі інші статті і статейки Франка з того періоду його життя, згадуючи про них тільки коротенько.

І в висліді тієї своєї праці доходить автор до висновку, що ним кінчає книгу:

> *«Таким чином, ми бачимо, що Франко вивчав Маркса, пропаґував деякі наукові положення соціялізму, хоча повністю засвоїти теорію марксизму не спромігся».*

Доводиться жаліти, що автор не закінчив своєї студії на переломі століть — тоді мусів би додати, що вкінці Франко зовсім відкинув теорію марксизму.

Зиновій Книш

**
*

Лиш хто любить, терпить,
В кім кров живо кипить,
В кім надія ще лік,
Кого бій ще манить,
Людське горе смутить,
А добро веселить, —
Той цілий чоловік.

Іван Франко

**
*

І яке ти маєш право,
Черепино недобита,
Про совоє спасення дбати
Там, де гине мільйон?

Іван Франко

M. SHYAM
1916 FORRESTDALE AVE.
CLEVELAND, OHIO

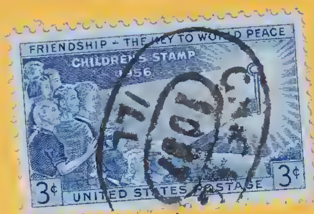

INDEPENDENT UKRAINE
Cooper Station P. O. Box 4
New York 3, N. Y.

Return Postage Guaranteed

PRINTED MATTER

APR 27 1968